

TÜRK BASININDA İKİLİ ZİYARETLER BOYUTUNDA TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ (1965-1980) *

Ebru GENÇALP **

Öz

1960'lı yıllardan itibaren Türkiye, uyguladığı çok yönlü dış politika stratejisi bağlamında Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirme yönünde adımlar atmıştır. Bu dönemde iki devlet arasında çok sayıda karşılıklı üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiştir. İkili ilişkileri şekillendiren bu ziyaretler, basında da atfedilen öneme göre az ya da çok yer bulmuştur. Bu çalışmada söz konusu süreçte Türk-Sovyet ilişkilerinin Türk basınında nasıl algılanıp yorumlandığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Sovyetler Birliği, Türk Basını.

TURKISH - SOVIET RELATIONS IN THE CONTEXT OF BILATERAL VISITS IN THE TURKISH PRESS (1965-1980)

Abstract

Beginning in the 1960's, as a result of multi-dimensional foreign policy strategy, Turkey took small steps towards renewing the country's relationship with the Soviet Union, most notably through a series of public meetings. Although these high-level meetings undeniably improved the Turkish-Soviet relations, their occurrences were strongly influenced by the press's attentiveness.

This article evaluates the Turkish press's attitude toward the Turkish-Soviet relations over the aforementioned in between 1965-1980.

Keywords: Turkey, the Soviet Union, the Turkish Press.

* Bu makale "Türk Basınında Sovyet İmgesi (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli, İİBF, (ebru.gencalp@adu.edu.tr).

Giriş

Türk-Sovyet ilişkilerinin iyi komşuluk ve dostluğa dayanan temeli Atatürk ve Lenin döneminde atılmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı ertesinde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Boğazların ortaklaşa kontrolü ve toprak taleplerinde bulunması, ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. 1953'te Stalin'in ölümünün ardından Sovyetler Birliği taleplerinden vazgeçip Türkiye ile ilişkileri düzeltme yönünde adım attıysa da, Türkiye bu çabalara uzunca bir süre kayıtsız kalmıştır.

27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye'de yaşanan askeri darbe sonucunda Demokrat Parti iktidarının devrilmesi, takip eden yıllarda Kıbrıs bunalımının etkisiyle uluslararası arenada yalnızlaşma, Johnson Mektubu ve ekonomideki kötüye gidiş gibi etkenlerin bir araya gelmesi, Türkiye'nin özellikle Demokrat Parti iktidarı döneminde katı şekilde uyguladığı Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlı tek yönlü dış politika stratejisini terk ederek, çok yönlü dış politika stratejisine yönelmesinde rol oynamıştır. Bu bağlamda Türkiye, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini yeniden değerlendirecek ve ilişkileri normalleştirme yönünde adımlar atacaktır. 1965-1980 yılları arasında ise, iki ülke arasındaki ilişkilerin "normalleşme" düzeyinden "işbirliği" düzeyine ulaştığı görülmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini ve Sovyetler Birliği'ne yönelik algı ve/veya imajı ortaya koyan önemli kaynakların başında basın gelmektedir. Zira Türk-Sovyet ilişkileri Türk basınında yakından takip edilmiştir.

1. 1965-1980 Döneminde Türk-Sovyet İlişkilerinde "İşbirliği" Sürecine Etki Eden Unsurlar

1960'lar uluslararası ortam açısından Soğuk Savaş'ın yumuşamaya geçtiği dönem olmuştur. Avrupa'nın kesin çizgilerle ikiye bölündüğü Soğuk Savaş döneminde yaşanan teknolojik gelişmeler, her iki süper gücün nükleer silahlara sahip olmasıyla "dehşet dengesi"¹ durumunu yaratmıştır. SSCB'nin nükleer silahlar ve füzeler geliştirmesi bu dönemde teknolojik gelişmelerde ne denli ilerlediğinin kanıtıdır. Sputnik'in ardından 12 Nisan 1961'de uzaya giden ilk insanın Yuri Gagarin adlı Sovyet vatandaşı olması, SSCB'yi uzay çalışmalarında ABD'nin önüne geçirmiştir. SSCB'nin silah teknolojisinde ulaştığı nokta ABD'nin ve dolayısıyla Batı bloğunun güvenlik ve savunma örgütü olan NATO'nun yeni

1 Nükleer güçlerden her birinin, diğerinin de kendisini yok edecek bir karşılık vereceğinden korkarak nükleer silahlara dayalı bir ilk hareketten kaçınması durumuna "dehşet dengesi" denmektedir. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.236.

bir strateji geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Böylece 1954'te uygulamaya sokulan ve SSCB'ye nükleer silahlarla karşılık verilmesi esasına dayalı "Kitlelesel Karşılık Stratejisi" terk edilerek "Esnek Karşılık Stratejisi"ne geçilmiştir. Bu yeni strateji gereğince 1960'lar boyunca NATO, saldırı durumunda silahların niteliğini yavaş yavaş artırarak denetimli tırmanma politikası izleyecek, bu yeterli olmazsa nükleer silahları kullanacaktır². Esnek karşılık stratejisi, 1960'larda NATO ve ABD'nin, SSCB'ye doğrudan nükleer saldırıda bulunmayı göze alamayışı üzerine geliştirilmiştir. Soğuk Savaş'ın iki bloğu sahip oldukları nükleer güç ve silahlar dolayısıyla birbirlerinden çekinir duruma gelmiştir.

Kuşkusuz Soğuk Savaş, iki bloğun askeri alanda olduğu kadar, hatta ondan daha fazlasıyla, ekonomik alandaki rekabetine sahne olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin uyguladığı politikayı bu kez Soğuk Savaş'ta SSCB uygulamaya başlamıştır: ekonomik yardım ve kredi sağlama. Bu yardım ve kredilerin yönü doğrudan Üçüncü Dünya ülkelerini işaret etmekteydi. Sovyet yardımlarının %90'dan fazlası, tarafsız ülkeler bloğuna yapılan yardımlardır³. Her iki ülke de az gelişmiş ülkelere kendi çıkarları doğrultusunda yardım yapmıştır. ABD bu ülkelere komünizmin yayılmasını engellemek amacıyla yardım yaparken, SSCB yardımlarının 4/5'ü sanayi alanındaki yatırımlara kredi sağlamak amacıyla verilmiştir⁴. Böylece her iki süper güç tarafsız üçüncü dünya ülkelerini kendi bloğuna dâhil etmeye çalışmıştır. Keza Sovyetler Birliği Lenin döneminde de ekonomik yardımlar konusunda benzer bir politika uygulamıştır. Lenin genel olarak komünist olmayan milliyetçi ülkeleri desteklemeyi tercih etmiştir ki, bu ülkelerdeki milli bağımsızlık hareketlerini destekleyerek emperyalist Batı'nın yeni pazarlar edinmesini önlemeyi amaçlamıştır. Bu politikanın uygulanışına en güzel örneklerden biri Türkiye'ye Milli Mücadele döneminde yapılan ekonomik yardımlardır⁵.

İki süper gücün liderliğindeki iki kutuplu sistem, özellikle bu süper güçlerin birbirine nükleer saldırıda bulunmayı göze alamaması sonucunda ve NATO'nun da esnek karşılık stratejisine geçmesiyle daha istikrarlı bir konuma ulaşmıştır. Söz konusu durumu Fransız filozof ve siyaset bilimci Raymond Aron şöyle özetlemektedir⁶:

Avrupa'nın bugünkü durumu anormal ve anlamsızdır. Fakat açıktır, sınır çizgilerinin nerede olduğunu herkes bilir ve ne olacağından da kimse endişe etmez. Demir Perde'nin öte tarafında bir şey olursa bu tarafta hiçbir şey olmaz. Avrupa'nın, doğru veya yanlış, böyle açık bir şekilde bölünmüş olması, başka herhangi bir düzenlemeden daha az tehlikeli görülüyor.

2 Ed. Oran Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.1, 6. Bsk., İletişim, İstanbul, 2002, s.570.

3 Güneri Akalın, "A.B.D. ve S.S.C.B. Ekonomik Yardımlarının Karşılaştırmalı Özellikleri", *AÜ SBF Dergisi*, C.21, S.1, 1966, s.82.

4 *A.g.m.*, s.74.

5 A. Suat Bilge, "Dış Yardımlar", *AÜ SBF Dergisi*, C.20, S.2, 1965, s.472.

6 Henry Kissenger, *Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Bsk., İstanbul, 2002, s.574.

Yumuşamaya başlayan uluslararası sistemde Türkiye ve SSCB'nin ilişkilerini şekillendiren çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Menderes iktidarının son yıllarında hükümet, ticari ilişkilerin geliştirilmesi gereğine ikna olmuş ancak siyasi ilişkiler olumlu yönde ivme kazanamamıştı. Menderes'in yapmayı planladığı Moskova ziyareti bu noktada önemli rol oynaması beklenen bir girişimdi ancak 27 Mayıs 1960'taki ihtilal, yönetim değişikliğine yol açmakla kalmamış bu girişimin de rafa kalkmasına neden olmuştur.

1960-1964 döneminde Türk-Sovyet ilişkileri "normalleşme" olgusu temelinde seyretmiştir. 1965 yılından itibaren "işbirliği" temelinde gelişen ilişkilerin seyrini etkileyen unsurlar hem uluslararası sistemdeki hem de bölgedeki gelişmelerden kaynaklanmıştır. İlişkileri etkileyen unsurların başında 1962'deki Küba bunalımı gelmektedir. Küba bunalımı, iki süper gücün nükleer silahları kullanacakları bir çatışmanın eşiğinden döndükleri için çok önemli bir gelişmedir. ABD ve SSCB nükleer silahlara sahip olduktan sonra ilk kez doğrudan karşı karşıya gelmişleridir. Küba bunalımının bir diğer önemli özelliği ise, hem Soğuk Savaş'ın doruğunu, hem de 1962'den sonra yerleşmeye başlayan "yumuşama" olgusunun temelini oluşturmasıdır⁷.

Bunalımın Türkiye'ye etkisi iki yönlü olmuştur. Türkiye'nin hem SSCB ile hem de ABD ile ilişkileri Küba bunalımından etkilenmiştir. Bunalım esnasında SSCB'nin Küba'daki üsleri kaldırması karşılığında, Türkiye'deki Jüpiter'lerin sökülmesini öne sürmesi Türkiye'de Sovyetler Birliği'ne karşı güvensizlik yaratmıştır. Ancak Türkiye için daha rahatsız edici olan, bunalım boyunca ABD'nin tutumudur. Jüpiter füzelerinin Türkiye'nin görüşü alınmadan kaldırılması kararı, ABD ile ilişkilerin gözden geçirilmesine yol açarken, SSCB ile ilişkilerin önünü açmıştır. "ABD, kendi ulusal çıkarları söz konusu olduğunda, başta Türkiye olmak üzere diğer NATO'lu bağlaşıklarına danışmaksızın yalnızca bilgi vererek hareket etmiştir"⁸. Öte yandan Küba'yı denizden kuşatan ABD gemilerine karşı gönderilen Sovyet gemilerinin kuşatmayı yarmayı göze alamayıp geri dönmesi, Sovyetlerin görkemli imajını zedelemiş ve Sovyet askeri sisteminin üstünlüğü sorgulanmaya başlanmıştır. Böylece Sovyetler Birliği açısından Latin Amerika bir bakıma kaybedilmiş oluyordu. Küba bunalımının ardından iki süper güc dünyayı kendi nüfuz alanlarına bölmek konusunda anlaşmışlardır. Moskova ve Washington arasında telefon hattı kurularak taraflar arasında doğrudan görüşme ortamı yaratılmış, böylece yumuşama dönemi başlamıştır.

Küba bunalımından sonra Khruşçev 12 Aralık 1962'de Yüce Sovyet toplantısında uluslararası durum ve Sovyet dış politikasını değerlendirirken Türkiye ile ilgili şu olumlu görüşlere yer vermiştir⁹:

7 Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, 6. Bsk., Ankara, 1998, s.289.

8 Erel Tellal, *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi: 10, Ankara, 2000, s.164.

9 A.g.e., s.208'den *Pravda*, 13.12.1962. FO 371/171934.

(...) Türkiye ile dostluk içinde yaşamak istiyoruz. Karadeniz bizi ayırmasın birleştirsin. Bu SSCB için olduğu kadar Türkiye için de yararlı olurdu. Türkiye hükümeti ilişkilerini iyileştirmek istediğini açıkladı. Umarız bu açıklama gerçek adımlarla pekiştirilir. Bunun temeli vardır ve Lenin ve Atatürk zamanına dayanır...

Türk-Sovyet ilişkilerini etkileyen bir diğer unsur NATO'daki strateji değişikliğidir. 1960'larda İttifak kitlesel karşılık stratejisini terk ederek esnek karşılık stratejisini benimsemiştir. Bu yeni strateji gereğince Türkiye'nin kanat ülkesi olarak savaş ve saldırı durumunda daha çok yıkıma uğraması olasılığı artıyordu. Bu durum İttifak üyeleri arasındaki ilişkilerde aşınmaya yol açmıştır¹⁰. Dolayısıyla NATO'daki bu yeni anlayışın Türkiye-SSCB ilişkilerine yansımaları olumlu olmuştur.

Yine ABD siyasetiyle bağlantılı başka bir unsur krom sorunudur. SSCB 1963'te krom fiyatında indirim yapınca, ABD önde gelen krom ihracatçısı konumundaki Türkiye yerine Sovyetler Birliği'nden krom ithal etmeye başlamıştır. Kuşkusuz Türkiye ekonomisi bu gelişmeden olumsuz etkilenmiştir. Sıkı sıkıya Batı bloğuna bağlı dış politika anlayışı sorgulanmaya başlamıştır.

Kıbrıs sorunu, 1960'lardan itibaren Türk-Sovyet ilişkilerine etki eden önemli bir başka unsurdur. 16 Ağustos 1954'te Yunanistan'ın BM'ye başvurusu üzerine Genel Kurul'un gündemine gelen Kıbrıs sorunu, bu tarihten sonra uluslararasılaşarak iç sorun olma özelliğini kaybetmiştir. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında imzalanan Londra Antlaşması sonrasında 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs bağımsızlığını resmen ilan etmiştir. Ancak Rum ve Türk tarafları arasında sonu gelmeyen anlaşmazlık, 1964 yılına gelindiğinde yaşanan terör olaylarıyla iyice çözülemez bir nitelik kazanmıştır. Türkiye Ada'ya müdahale etmek istediye de, meşhur Johnson Mektubu¹¹ bu müdahaleye engel olmuştur.

Rum lider Makarios'un işin içine SSCB'yi dâhil etme çabası, sorunu NATO dışına taşırken Türkiye'nin de tepkisini çekmiştir. SSCB, Moskova

10 Oran, a.g.e., s.772.

11 ABD başkanlarından Lyndon Johnson'ın Türkiye'nin Kıbrıs'a olası çıkarma girişimini durdurmak için, devrin başbakanı İsmet İnönü'ye 5 Haziran 1964 tarihinde göndermiş olduğu mektup. Johnson Mektubu Türk-ABD ilişkileri açısından Truman Doktrini'nin açmış olduğu yakınlık dönemini tersine çeviren bir dönüm noktası olmuştur.

Mektup, Kıbrıs'a yapılacak olası bir müdahalenin NATO üyesi iki ülke arasındaki gerginliği daha da arttıracığına, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye bir müdahalesi halinde de NATO'nun Türkiye'yi savunmada çekimser kalabileceğine, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye askeri yardım olarak verdiği malzeme ve silahların Kıbrıs'ta kullanılmasına izin verilmeyeceğine dikkati çekmektedir. Sonuç olarak da görüşme isteğiyle İnönü'yü Amerika Birleşik Devletleri'ne davet etmektedir. Türkiye mektupla birlikte çıkarma girişimini durdururken mektup Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. İnönü mektuba 13 Haziran'da verdiği cevapta, mektubun gerek yazılış tarzı gerekse de içeriği açısından hayal kırıcı olduğunu, oysaki Kıbrıs Rum hükümetinin açıkça silahlanması, Anayasa dışı faaliyetlere girişmesi ve Türklere karşı uyguladığı zulmü arttırması karşısında ve Türkiye için başından beri kendisiyle danışma halinde olmasına rağmen ABD'nin herhangi bir girişimde bulunmadığını belirtmiştir. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, ss.397-398.

Radyosu'nda yaptığı yayınlarda Makarios'u desteklemiştir¹². İnönü, SSCB'nin Kıbrıs ile ilgili tutumundan Rum tarafını desteklediği sonucunu çıkarmanın yanlış olacağını ifade etmiştir. İnönü'ye göre SSCB Kıbrıs sorununu NATO üssü sorunu olarak görmekte ve "Enosis"i desteklemediğini açıkça söylemektedir¹³.

Kıbrıs sorununu pek çok konuda olduğu gibi yine ABD faktöründen bağımsız düşünmek mümkün değildir. Zira ABD'nin Türkiye'ye ambargo uygulamasından sonra Türkiye'deki Amerikan üslerinin çoğu kapatılacak, bu durum da SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesine olumlu katkı yapacaktır.

Türk-Sovyet ilişkilerinde normalleşme sürecini şekillendiren bir unsur olarak Türkiye'deki sosyo-ekonomik gelişmeler de önemli rol oynamaktadır. Özellikle 1970'lerde Türkiye'de yaşanan ekonomik kaynak sıkıntısı Sovyetler Birliği ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu dönemde ikili ilişkiler ekonomik işbirliği temelinde geliştirilmiştir. Sovyetler Birliği Türkiye'nin ihtiyacı olan ekonomik ve teknolojik desteği sağlayarak, Türkiye üzerindeki Amerikan nüfuzunu kırmaya çalışmıştır.

Bu bağlamda 1960'tan itibaren bir Sovyet firması Sümerbank'ın Beykoz Kundura ve Deri Eşya Fabrikası'nın genişletilmesi çalışmalarını yürütmüştür. Öte yandan Batı bloğundan sağlanan kredi ve borçların yeterli gelmemesi, 1967'den başlayarak Türkiye'yi SSCB'den yardım almaya yöneltmiştir. Böylece Türkiye Soğuk Savaş döneminde her iki süper güçten de yardım alan nadir devletlerden biri olmuştur.

Diğer taraftan, Sovyetler Birliği'nin Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP), yaptığı yardımların ikili ilişkilerde özel bir önemi vardır. İki ülke arasındaki ilişkilerin seyri nasıl olursa olsun, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) kanalıyla yapılan yardımlar süreklilik arz etmiştir. Faaliyetlerine yurt dışında devam eden TKP, SBKP'den mali ve örgütsel destek sağlamıştır. Buna karşılık Türk yönetimi komünist faaliyetleri sürekli gözlem altında tutmuştur. Oysa SSCB yönetimi Türkiye'de sosyalist devrimi gerçekleştirecek şartların oluşmadığı kanaatindeydi. Yine de iki devlet, sosyal ve siyasal sistemleri farklı olmasına rağmen 1965-1980 yılları arasında ilişkileri özellikle siyasi ve ekonomik alanda geliştirilerek işbirliği düzeyine taşımayı başarmıştır.

2. 1965-1980 Yılları Arasında Türk Basınında İkili Ziyaretler Boyutunda Türk-Sovyet İlişkileri

1960-1980 yılları arasında Türk dış politikasında çok yönlü bir dış politika stratejisi izlenmesi sonucunda SSCB ile ilişkiler geliştirilmiştir. 1950'li yıllarda DP hükümetinin izlediği Amerikan yanlısı dış politika stratejisi, özellikle Johnson Mektubu'nun etkisiyle hayal kırıklığı ile sonuçlanınca Türkiye tek

12 Tellal, *a.g.e.*, s.218.

13 *A.g.e.*, s.219.

yönlü dış politika stratejisinin faydadan çok zararının olabileceğini anlamıştır. Bu bağlamda komünizm tehdidi ve SSCB ile ilişkiler konularını ayrıştıran Türkiye, bu ülkeyle ekonomik ve siyasal ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiş, bundan da faydalar sağlamıştır. 1960-1964 döneminde iki ülke arasındaki ilişkiler normalleşme eğiliminde olmuş, 1965-1980 döneminde ise bir adım daha ileriye taşınarak işbirliği süreci yaşanmıştır.

2.a. SSCB Dışişleri Bakanı Gromiko'nun Ziyareti (17-22 Mayıs 1965)

1965 yılında iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde atılan çok önemli bir başka adım, 17-22 Mayıs 1965 tarihleri arasında Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Andrey Andreyeviç Gromiko'nun Türkiye'ye yaptığı resmi ziyarettir. Bu ziyaret, 1931 yılında M. M. Litvinov'un Türkiye'yi ziyaretinden sonra Sovyetler Birliği'nin Dışişleri Bakanı düzeyinde Türkiye'ye yaptığı ilk ziyaret olması bakımından ayrıca önemlidir.

A. A. Gromiko 20. yüzyıl Sovyet dış politikasına damga vurmuş önemli bürokratların başında gelmektedir. Gromiko, Stalin'in ölümünün ardından başlayan yeni dönemde, 1957'de üstlendiği Dışişleri Bakanlığı görevini 1985'e kadar 28 yıl boyunca sürdürmüştür. *Time* dergisi 1980'lerin başında onu "*Muhtemelen dünyanın en bilgili dışişleri bakanı*" olarak nitelendirmiştir¹⁴. Güçlü bir müzakereci olan Gromiko, özellikle BM Güvenlik Konseyi'nde kullandığı vetolarla sistemi işlemez hale getirmesi nedeniyle Batı'da Mister No/Bay Hayır adıyla anılmıştır¹⁵.

Bakanlığı süresince Soğuk Savaş yıllarında pek çok bölgesel anlaşmazlığın çözümü için çaba harcamıştır. Gromiko'nun bakanlıktaki ilk 20 yılı, Kruşçev döneminden Brejnev dönemine geçişin ve uluslararası politikada yumuşamanın söz konusu olduğu bir sürece tekabül etmektedir. Gromiko, Brejnev döneminin dış politika stratejisi olarak bilinen "barış içinde bir arada yaşama" politikasının mimarı ve uygulayıcısı olmuştur¹⁶.

Gromiko kaleme aldığı anılarında Türkiye'ye yaptığı ziyaretten ve buradaki izlenimlerinden de bahsetmektedir. Lenin ve Atatürk arasındaki yazışmaların iyi komşuluk ilişkilerinin temelini oluşturduğuna değinen Bakan, Türkiye'de Atatürk hakkında olumlu konuşmayan bir kimseye rastlamadığını belirtmektedir. Ziyareti sırasında muhalefet partisi lideri olan İsmet İnönü ile de görüşen Gromiko, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerini böylesine beceriyle, ustalıkla ve netlikle ifade edebilen pek az siyasetçi tanıdığını vurgulamıştır. "*Bu kır saçlı siyaset duayeniyle buluşmaktan özel bir zevk aldığımı*" söyleyen Gromiko, İnönü'nün siyasetten emekli olmasıyla Atatürk'ün hedeflerinin

14 Andrey Gromiko, *Anılarım*, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2008, s.7.

15 Erel Tellal, "Sovyet Dış Politikası ve Gromiko", *AÜ SBF Dergisi*, C.62, S.3, 2007, s.373.

16 Tellal, *a.g.m.*, ss.349-377.

gerçekleştirilmesinin zorlaştığını, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının ise bu hedefleri daha da zor hale getirdiğini öne sürmektedir. Gromiko ziyaretinde Türk yetkililerin Sovyetler Birliği ile ilişkileri barış içinde bir arada yaşama ve iyi komşuluk ilkeleri temelinde geliştirme niyetlerini teyit ettiklerini ifade etmiştir¹⁷.

AP'nin çoğunlukta olduğu bir hükümet işbaşındayken gerçekleştirilen Dışişleri Bakanı Gromiko ve beraberindeki Sovyet heyetinin bu ziyareti, Türkiye'nin çok yönlü dış politika izlediğine yönelik somut bir göstergedir. 34 yıl aradan sonra gerçekleşen bu ziyarette Gromiko'ya eşi ve altı kişilik heyet eşlik etmiştir.

Ankara'da Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık tarafından karşılanan Gromiko'nun gazetecilere verdiği demecin bazı dikkat çeken bölümleri şöyledir¹⁸:

Sovyet hükümetinin kararı gereğince Türkiye Cumhuriyeti'ne iade-i ziyarette bulunmak üzere geldim. Bu ziyareti bizler, Türk devlet adamlarıyla bir süreden beri yapılmakta olan faydalı temasların bir devamı kabul ediyoruz. Bu temaslar, ülkelerimiz arasında son zamanlarda iyi münasebetlerin kurulmasına yol açmıştır.

Sovyetler Birliği Hükümeti, bu yolda çalışmaya hazırdır ve Türkiye'nin de aynı isteği taşıdığını ümit etmektedir. (...)

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü ile bir görüşme gerçekleştiren Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko, Ürgüplü'yü resmi ziyarette bulunmak üzere Sovyetler Birliği'ne davet etmiştir. İki politikacının görüşmesinde Başbakan Ürgüplü Kıbrıs'taki Rus yapımı silahları kastederek "barışçı çabalara gölge düşürüldüğünü" ifade etmiş ancak Gromiko'nun bu konudaki cevabı öğrenilememiştir¹⁹. Görüşme sonrasında yaptığı açıklamada Gromiko, sosyal düzenlerimiz farklı olmasına rağmen geçmiş deneyimlerin, en güzel ilişkinin iyi komşuluk ilişkileri olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir. Türk-Sovyet ilişkilerinde "belirli konularda belirli mesafe alındığını" söylemiş, "ancak şimdilik bu münasebetlerin tam manasıyla dostluk halinde teşekkül ettiğini söyleyemeyiz, bu merhaleye varılması için iki tarafın da çok çalışması lazımdır. İlerideki gelişmeler de bu yönde sarf edilecek gayretlere bağlıdır" şeklinde konuşmuştur²⁰. Sovyetler Birliği'nin politikasıyla ilgili olarak şüphe uyandırmak isteyen çevrelerin varlığına dikkat çeken Sovyet Dışişleri Bakanı, "omuzlarımız üzerinde kendi başımız var. Ne yaptığımızı ve ne yapacağımızı biliyoruz dememiz herhalde yerinde olur" demiştir²¹.

Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü İsmail Soysal da görüşmelerle ilgili gazetecilere bir demeç vermiştir. İlişkilerin normal seyrini takip ettiğini söyleyen

17 A.g.m., ss.295-296.

18 "Gromiko Ankara'da", *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1965.

19 "Kıbrıs Konusu Ele Alındı", *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1965.

20 "Kıbrıs'ta İki Cemaate Hak Tanınmalıdır", *Milliyet*, 22 Kasım 1965.

21 "Işık: İyi Komşuluk Bizim de Dileğimiz", *Ulus*, 19 Mayıs 1965.

Soysal, ilişkileri uzun vadeli iyi komşuluk ve dostluk ilişkileri olarak görmek gerektiğine ve Sovyetlerle ilişkilerimizde bütün konularda mutabakat aramaya gerek olmadığına değinmiştir²².

Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko Ankara'dan ayrılırken verdiği demeçte görüşmelerin çok faydalı olduğunu ve gelecek konusunda iyimser olduğunu söylemiştir²³. Görüşmeler sonunda Türk-Sovyet Ortak Bildirisi yayınlanmıştır. Bildiride; taraflar BM yasasına ve prensiplerine uygun olarak diğer devletlerle birlikte milletlerarası gerginliği azaltmak, farklı sosyal sisteme sahip devletlerin barış içinde bir arada yaşamasını sağlamak üzere kendilerine düşen görevi yerine getirmek hususunda niyetlerini teyit etmişlerdir. Kıbrıs konusunda iki bakan 6 Kasım 1964 tarihinde Moskova'da yayınlanan Türk-Sovyet Ortak Bildirisi'ne sadık kalacaklarını beyan etmişlerdir. Ada'ya dış müdahalenin kabul edilemez olduğu hususu yinelenmiştir. Esasen Sovyetler Birliği Kıbrıs konusunda önceki görüşlerini tekrar etmiş, Ada'da iki ayrı cemaatin bulunduğunu ve rejimin federasyon olabileceğini kabul etmiştir. İktisadi ve ticari ilişkilerin ise karşılıklı fayda sağlayacak bir temel üzerinde geliştirilmesi hususu dile getirilmiştir²⁴.

34 yıl aradan sonra Sovyetler Birliği'nin Dışişleri Bakanı düzeyinde Türkiye'ye düzenlediği bu ziyaret ikili ilişkilerin iyileşmesine katkıda bulunmuştur. Genel olarak Türk siyasi çevreleri de ilişkilerin gelişmesini olumlu karşılamıştır.

2.b. SSCB Başbakanı Kosigin'in Türkiye'ye Ziyareti (20-27 Aralık 1966)

1965'in Ekim ayında yapılan parlamento seçimlerinin ardından AP Genel Başkanı Süleyman Demirel bir önceki koalisyon hükümetinin (AP-CKMP-YTP) aksine tek parti olarak hükümeti kurmuş ve başbakan olmuştur. 12 Mart 1971'e kadar sürecek olan Demirel hükümetleri döneminin dışişleri bakanı, İhsan Sabri Çağlayangil'dir. Demirel, iktidarı süresince CHP'yi ve Genel Başkanı İsmet İnönü'yü komünizmle suçlamış hatta yaptığı bir açıklamada AP'nin seçimlerde kazandığı zaferi komünist olmamalarına bağlamıştır²⁵. Demirel hükümeti SSCB ile daha çok iyi komşuluk ve iktisadi ilişkiler temelinde temas kurmayı tercih etmiş, iç politikada anti-komünist söylemlerini sürdürmüştür. Batı ile askeri ve siyasi ilişkiler geliştirmeyi hedefleyen Demirel, çok yönlü dış politika stratejisini sürdürmekten yana tutum sergilemiştir.

Birtakım olumsuz eleştirilere rağmen Türkiye, AP hükümetinin yönetiminde 20-27 Aralık 1966 tarihleri arasında SSCB Başbakanı Kosigin'i

22 "Türk-Rus Görüşmesi Bugün de Devam Edecek", *Ulus*, 20 Mayıs 1965.

23 "Gromiko: Gelecek Konusunda İyimserim", *Milliyet*, 23 Mayıs 1965.

24 "Türk-Sovyet Ortak Bildirisi Yayınlandı", *Dünya*, 23 Mayıs 1965.

25 Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s.175.

ağırlamıştır. Kosigin ve beraberindeki 32 kişilik heyet Esenboğa Havaalanı'nda askeri törenle Başbakan Demirel tarafından karşılanmış, karşılamaya muhalefet partileri katılmamıştır. Bu bağlamda basına yansıyan bir haberde, Kosigin'i karşılama töreni sebebiyle hükümetin sıkıntı yaşadığı dile getirilmiştir. AP içinde Kayseri Milletvekili Mehmet Ateşoğlu'nun önderliğindeki bir grup, "üstelik ramazan ayında" Ankara sokaklarına Sovyet bayraklarının asılması halinde olaylar çıkabileceği yönünde ikazda bulunmuştur. Bu konunun hükümeti ciddi şekilde düşündürdüğü yönünde haber verilmiştir. Kosigin'in ziyareti dolayısıyla Demirel hükümetinin en sıkıntılı dönemlerinden birini geçirmekte olduğu belirtilmiştir²⁶.

Görüşmeler başlamadan önce kısa bir konuşma yapan Demirel, ilk defa Ankara'ya bir Sovyet başbakanının gelişinin özel bir önem taşıdığını belirterek "Türkiye Hükümeti ve Türk Milleti Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk ilişkilerinin gelişmesini samimi olarak arzu etmektedir" demiştir²⁷. Kosigin ise cevap olarak ziyaretinin sebebinin dostluk ve iyi niyet olduğuna işaret ederek "son yıllarda iki ülke arasında meydana gelen gelişmeyi kuvvetlendirmek için buraya geldik" demiştir²⁸.

Kosigin'in ziyaretinde görüşmelerin konusunu iki ülke arasındaki ilişkiler ve uluslararası gündemdeki konular oluşturmuştur. Kosigin yaptığı konuşmada Sovyet-Türk ilişkilerinin durumu ve geliştirilmesi perspektifinde iki ülke arasında fikir ayrılığı bulunmadığını vurgulamış ve ilişkilere engel teşkil edebilecek bir toprak meselesi veya başka bir ihtilaf bulunmadığını ifade etmiştir. Sovyetler Birliği'nin Türkiye siyasetinde anlaşılmayacak hiçbir husus olmadığına değinen Sovyet Başbakanı, dostluk siyaseti güttüklerinin altını çizmiştir²⁹.

İkili görüşmelerde Kıbrıs sorununun yanı sıra iktisadi, ticari ve sınaî işbirliği konuları görüşülmüştür. Kosigin, Kıbrıs konusundaki görüşlerinde bir değişiklik olmadığını teyit etmiş, Çek silahlarının Kıbrıs Rum Yönetimi'ne satılmasından üzüntü duyduklarını belirtmiştir³⁰. Ayrıca Enosis'e ve Ada'da askeri üs buldurmaya karşı olduklarını da yinelemiştir. Görüşmelerde 1966 yılı için öngörülen 44 milyon dolarlık ticari mübadele hacminin 48 milyon doları aşmasından duyulan memnuniyet ifade edilmiştir³¹. Başbakan Kosigin "Türkiye'nin iktisaden kalkınması için her türlü teknik ve iktisadi yardımı yapmaya hazır olduğunu bildirmiş, Türkiye'nin bütün ihraç mallarından almaya hazır olduklarını" söylemiştir³².

21 Aralık günü Türkiye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından Çankaya Köşkü'nde kabul edilen Kosigin, Cumhurbaşkanı Sunay ve Başbakan Demirel'i Moskova'ya davet etmiştir. SSCB Başbakanı, basın mensuplarına

26 "Kosigin'i Karşılama Töreni Yüzünden Hükümet Sıkıntıda", *Ulus*, 18 Aralık 1966.

27 "Kosigin Türkiye'ye Geldi", *Tercüman*, 21 Aralık 1966.

28 *Tercüman*, 21 Aralık 1966.

29 "Kosigin: İhtilafımız Yok Dedi", *Vatan*, 22 Aralık 1966.

30 "Türk-Sovyet İlişkileri Ele Alındı", *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1966.

31 *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1966.

32 "Sovyetlerle İyi Komşuluk Yapılacak", *Akşam*, 24 Aralık 1966.

ziyaretin sonuçlarından çok memnun olduğunu ve ziyaretten beledikleri maksada ulaşabildiklerini söylemiştir³³. Kıbrıs'ı bağımsız bir devlet olarak görmek istediklerini ifade eden Kosigin, bu tutumlarının değişmediğini, bütün meselelerin barışçı yollardan çözümüne taraftar olduklarını vurgulamıştır.

Milliyet gazetesindeki köşesinde Abdi İpekçi, tarafların görüşmelerden memnuniyetini, müzakere masasına otururken büyük hayaller kurmalarına ve önemli sonuçlar beklememelerine dayandırmıştır. Taraflar arasında yeni bir anlaşma imzalanmaması ve ilişkilere yeni bir yön verilmemesi bu görüşü doğrular niteliktedir. Dolayısıyla İpekçi, duyulan memnuniyeti görüşmelerin samimi bir havada geçmesine ve tarafların birbirlerine arzu etmedikleri tekliflerde bulunmamasına bağlamıştır³⁴.

İpekçi, Türkiye açısından değerlendirdiği görüşmeleri Demirel Hükümeti için tatminkâr bulmaktadır. Zira hükümet Sovyetlerle ilişkilerinde yeni bir taahhüde girmemiş ama ilişkilerin bozulmasından doğabilecek sakıncalar da önlenmiştir. İpekçi, Moskova yönetimi için en iyi sonucun ilişkilerin eski kopuk haline düşmesini önlemek ve ilerisi için olumlu gelişme imkânlarını koruyabilmek olduğunu belirtmiş, görüşmelerde bu husus sağlandığı için Sovyet tarafı için de sonucun tatminkâr olduğunu ifade etmiştir³⁵.

Görüşmelerin bitiminde Türk-Sovyet Ortak Bildirisi yayınlanmıştır. *Tercüman* gazetesi "*Türk-Rus ortak bildirisinde yeni bir şey yok*" başlığını kullanarak Kıbrıs konusunda yeni bir ilerleme kaydedilemediğini ve ekonomik işbirliği ile Sovyet yardımlarına çok az yer verildiğini bildirmiştir.³⁶ "*Türkiye-Sovyet ilişkileri geliştirilecek*" başlığıyla dikkat çeken *Akşam* gazetesi, bildiride öne çıkan üç hususu şöyle sıralamıştır: "*Her iki taraf birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygılı olacak; Kıbrıs'ta Orta Doğu'yu savaşa sürükleyebilecek hareketlerden kaçınılacak; İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin artırılması tarafların yararına olacak*"³⁷.

Reşat Titiz *Vatan* gazetesinde, Sovyet Başbakanı'nın ziyaretinde en verimli sonucun ekonomik temaslarda alındığını vurgulamıştır. Uzmanlar seviyesinde incelemelere terk edilmiş bulunan sanayi yatırımlarının, Sovyetlerin bütün ülkelere tanıdığı kredi şartlarıyla süratle ele alınmasının karara bağlanması, ikili görüşmelerde elde edilen önemli bir sonuç olmuştur. Türkiye'de temel sanayinin kurulmasına yardımcı olacağı ilan edilen sanayi ünitelerinin, Sovyet yardımı ile yapılacak olması ve bunların inşasına başlanması hususunda karara varılması Reşat Titiz'e göre görüşmeler boyunca ortaya konan en ciddi vaattir³⁸.

Ulus gazetesinde Türk-Sovyet görüşmelerini değerlendiren Cihat Baban, iki ülke arasında iyi ilişkilerin gelişmesinin her iki ülkenin arzusu olduğunu

33 "*Türk-Sovyet Ortak Bildirisi Yayınlandı*", *Vatan*, 28 Aralık 1966.

34 Abdi İpekçi, "Herkes Memnun, Çünkü...", *Milliyet*, 24 Aralık 1966.

35 İpekçi, *Milliyet*, 24 Aralık 1966.

36 "*Türk-Rus Ortak Bildirisinde Yeni Bir Şey Yok*", *Tercüman*, 28 Aralık 1966.

37 "*Türkiye ile Sovyet İlişkileri Geliştirilecek*", *Akşam*, 28 Aralık 1966.

38 Reşat Titiz, "Bir Ziyaretin Ardından", *Vatan*, 29 Aralık 1966.

vurgulamış, bazı AP çevrelerinin olumsuz tepkilerine karşılık hükümetin görüşmelerden memnun olduğunu ifade etmiştir³⁹.

Şüphesiz Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesine kuşkuyla yaklaşan bir kesim Türkiye’de her daim var olmuştur. Basında da bu yönde kuşkularını dile getiren yayın organlarına rastlamak şaşırtıcı değildir. *Akşam* gazetesi Sovyet yardımı ile yapılacak olan petrol rafinerisi, 200 bin ton kapasiteli bir alüminyum tesisi, üçüncü bir demir çelik fabrikası, cam, votka ve asit sülfürik fabrikasının Türkiye için gerekli yatırımlar olduğunu belirtirken, Sovyetlerin bu borcu “Türkiye’nin kara kaşı ve gözü için vermedikleri de bilinmelidir. Bu yardımların asıl hedefi, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri iyileştirmek ve belki de Türkiye’deki Amerikan füze üslerinin Rusya’yu tehdit edici havasına bir son vermek olduğu gözden kaçmamalıdır” şeklindeki yoruma yer vermiştir⁴⁰.

Sovyetler Birliği ile ilişkilerde fazla iyimser olmayan *Yeni Asır* gazetesi, bunun nedenini şöyle açıklamaktadır⁴¹:

(...) Büyük komşumuzla hem siyasi hem de ekonomik alanlarda ahenkli bir anlayış havası yaratmayı her zaman temenni ettik. Bugün de etmekteyiz. Ama iyice biliyoruz ki bu temenniler ölçülüdür. Yani yaşayan realiteler üstüne çıkmaz, çıkamaz. (...) Büyük komşumuzla ekonomik ilişkilerimizin bize sağlayacağı imkânlar bahsinde fazla iyimser olamayışımızın başta gelen sebebi budur. Sovyetler Birliği’nin yapacağı ihracat karşılığı olarak Türkiye’de dev çapta tesisler kurma teklifinin gerçek değerini, mevcut şartlar ve imkânlar çerçevesinde mütalaa etmeyi aklın ilk icabı saymaktayız. (...)

Sovyetler Birliği’yle yeni bir ticaret anlaşmasının dayanacağı şartların büyük güçlükler arz edeceğine inanmaktayız. Bu konuda iyimser olamayışımızın ikinci sebebi Kosigin’in bazı konuşmalarında sırtmış bulunuyor. Sovyetler Birliği Başbakanı, memleketimizde her yıl işsizler sayısının bir milyon artacağından ve kurma vaadinde bulunduğu dev tesislerle bu işsizliğin önleneyeğinden bahsetmiş. Şimdi TİP’çilerin dillerinden düşürmedikleri iddiadır bu. Yine TİP kaynaklarından ortaya atılan bir başka iddiaya bakılırsa, Kosigin Türkiye’de büyük yatırımlar yapmayı memleketimizin tarafsız bir politika gütmesi şartına bağlamış. Bilindiği gibi bu istek de TİP’çilerin her Tanrının günü ağızlarında çam sakızı yaptıkları şeydir. (...)

Çeşitli olumsuz yorumlara rağmen Türk basını genel anlamda SSCB Başbakanı Kosigin’in ziyaretini olumlu değerlendirmiştir. Başbakan Demirel’in de değindiği gibi Sovyet Başbakanı düzeyinde yapılan bu ziyaret bir ilk olması bakımından çok önemlidir. Görüşmelerde ikili ve uluslararası konularda görüş alış verişinde bulunulmuştur. Farklı sosyal sistemlere sahip olmalarına rağmen iki ülke de barış ve güven ortamında yaşama prensibine sadık kalmışlar, birbirlerinin içişlerine karışmama görüşünü devam ettirmişlerdir. SSCB bu ziyarette Türkiye ile ilişkilerinde iyi komşuluk ve güven ortamının devamından yana olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

39 Cihad Baban, “Ziyaretin Muhasebesi”, *Ulus*, 26 Aralık 1966.

40 “Sovyet Yardımı”, *Akşam*, 26 Aralık 1966.

41 “Büyük Komşumuzla İlişkilerimizi Belirten Portre”, *Yeni Asır*, 29 Aralık 1966.

2.c. Başbakan Süleyman Demirel'in SSCB'yi Ziyareti (19-29 Eylül 1967)

Türk-Sovyet ilişkilerinde üst düzey görüşmeler, 1967 yılında SSCB'nin resmi daveti üzerine Başbakan Süleyman Demirel'in ziyareti ile devam etmiştir. AP hükümetinin sürdürmekte olduğu çok yönlü dış politika stratejisi çeşitli kesimlerin komünizm bağlamında SSCB'ye duydukları tepkiyi azaltmamıştır. Buna en somut örneklerden bir tanesi *Tercüman* gazetesinde "*Komünizm yılanı görüldüğü yerde ezilmeli*" başlığı ile manşete taşınmıştır. Habere göre, Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural İSTH: 3593-1-66 YKF kod numaralı emrinde, emrin muhatabı erlerden, komünizm propagandası yapanları derhal yakalayarak emniyet makamlarına teslim etmelerini istemiş, bunun bir vatan vazifesi olduğunu belirtmiştir. Tural'a göre "*komünizm yılanı taşla, dipçikle ezilir cinsten değildir.*" Komünistlerin köylere fitne tohumları attığını söyleyen Genel Kurmay Başkanı, böylece milli benliğimizi bozmaya çalıştıklarını iddia etmiştir⁴².

Komünizm karşıtı söylemlere rağmen özellikle ticari ilişkiler hız kesmeden devam etmiştir. *Cumhuriyet* gazetesi Türkiye ile SSCB arasında 25 Mart 1967 tarihinde Moskova'da bir Ticaret Anlaşması imzalandığını bildirmektedir. Habere göre Sovyetler Birliği yıllık kapasitesi bir milyon ton olan bir çelik tesisinin inşasında Türkiye'ye yardım edecektir. Anlaşma gereğince SSCB, Türkiye'de kurulacak yedi fabrikanın inşasında makine ve teknik yardım sağlayacaktır⁴³.

Türk-Sovyet ilişkilerinde 1967 yılının en önemli olayı Demirel'in Sovyetler Birliği'ne yaptığı ziyarettir. SSCB Başbakanı Kosigin'in yapmış olduğu davet üzerine Moskova'ya hareket eden Demirel ve heyetinin SSCB gezisi 19 Eylül 1967'de başlamıştır. Resmi görüşmelere 20 Eylül günü başlayan Türk heyetinde Başbakan Demirel'e Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in yanı sıra Sanayi Bakanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, Büyükelçi Hasan Esat Işık ve bazı bürokratlar eşlik etmiştir. Görüşmelerde iyi komşuluk, ticari ilişkiler, silahsızlanma, Yakın ve Orta Doğu sorunları, Vietnam sorunu, Kıbrıs sorunu ve Avrupa'nın güvenliğiyle ilgili konular tartışılmıştır⁴⁴.

Demirel, Sovyetler Birliği Yüksek Şurası Prezidyum Başkanı Podgorni ile de görüşmüş, bu görüşme protokol kurallarının dışına çıkılarak 1 saat 15 dakika sürmüştür. Görüşmede iki taraf karşılıklı iyi niyet ve dostluk konuşmaları yapmıştır⁴⁵.

42 "*Komünizm Yılanı Görüldüğü Yerde Ezilmeli*", *Tercüman*, 2 Mart 1967.

43 "*Türk-Sovyet İktisadi Yardım Anlaşması Dün İmzalandı*", *Cumhuriyet*, 26 Mart 1967.

44 Qasımlı, *a.g.e.*, s.280.

45 "*Türk-Sovyet Görüşmeleri Başladı*", *Akşam*, 21 Eylül 1967.

Sovyet Başbakanı Kosigin tarafından, en önemli misafirlere uygulanan kırmızı halı karşılanması ile misafir edilen Demirel ve Türk heyetinin ziyareti Rus ve yabancı basın tarafından da ilgiyle izlenmiştir. Türk heyeti onuruna düzenlenen yemekte konuşan Demirel, Türk-Sovyet dostluğunu öven ifadeler kullanmıştır. Başbakan iki ülke arasındaki ilişkilerin müspet yönde devamlı gelişme halinde olduğunu ifade etmiştir⁴⁶.

Kıbrıs sorununda Türkiye'nin gözettiği hedefin hiçbir ülkenin çıkarlarına aykırı olmadığını ifade eden Demirel, Türkiye'nin bu konuda barış idealine, hak ve adalet prensiplerine bağlı bütün dost devletlerin anlayış, yardım ve desteğini beklediklerini söylemiştir⁴⁷.

Sovyet Başbakanı Kosigin ise yaptığı konuşmada Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki iyi niyet anlayışını ters göstermek isteyenler olabileceğine değinerek, iki ülke arasındaki sorunları yine bu iki ülkenin çözmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kosigin'e göre ilişkilerin iyi seyri, Orta Doğu ve dünya barışı ve güvenliğine büyük fayda sağlayacaktır.

Kosigin Kıbrıs konusunda, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün korunması çerçevesinde sorunun barışçı yolla çözülmesini isteyen herkesin, bu ülkenin bağımsızlığını baltalama yolundaki her girişime kesin olarak karşı durması gerektiğini ifade etmiştir⁴⁸.

Demirel'e SSCB gezisinde eşlik eden Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil anılarında Kosigin'in Batı kafalı, konuşkan, şakadan anlayan ve uzlaşmacı bir karaktere sahip olduğunu; bakanlığı süresince kendisiyle rahat çalıştığını anlatmaktadır. Çağlayangil, Rusların yedi projeyi üstlenmek istediğini, projelerin devletten devlete verilecek krediler yoluyla gerçekleştirileceğini belirtmektedir⁴⁹.

Nitekim görüşmelerin temel konuları arasında yer alan iktisadi alanda, finansmanını Sovyetler Birliği'nin karşıladığı yedi tesise dair anlaşmalardan biri dışında diğerleri sonuçlandırılmış, tesislerin temelleri atılmıştır. Kosigin ayrıca kurak iklimde de çok iyi sonuç alınan "Bezestaya" adlı buğdaydan Türkiye'ye vermeyi arzuladıklarını söylemiştir⁵⁰.

Demirel'in ziyareti taraflar arasında "Ortak Bildiri"nin imzalanmasıyla sonuçlandırılmıştır. Bildiride, Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında temel çıkarlara aykırı hiçbir meselenin mevcut olmadığı kaydedilmiştir. İki ülke arasındaki dostane iyi komşuluk ilişkilerinin bağımsızlık, toprak bütünlüğü, egemenlik esasında ve içişlerine karışmama prensibine uygun olarak gelişmesinden duyulan memnuniyet ifade edilmiştir.

46 "Demirel: Türk-Rus Dostluğu Gelişiyor", *Milliyet*, 20 Aralık 1967.

47 "Türk-Sovyet Resmi Görüşmeleri Dün Moskova'da Başladı", *Akşam*, 21 Aralık 1967.

48 "Kosigin: Sorunlarımızı Aramızda Çözmeliyiz", *Cumhuriyet*, 21 Aralık, 1967.

49 İhsan Sabri Çağlayangil, *Anılarım*, Yılmaz Yayınları, İstanbul, 1990, ss.308-310.

50 "Rusya 1 Hektarda 6 Ton Buğday Veren Tohumluk Teklif etti", *Tercüman*, 22 Eylül 1967.

İki ülke arasındaki ticaret hacminin artmakta oluşundan duyulan memnuniyet zikredilmiş, ticaretin daha da geliştirilmesi için tarafların karşılıklı tedbirleri alması kararlaştırılmıştır. Türkiye’de kurulacak tesislerle ilgili olarak belirlenen takvime uyulması esası benimsenmiştir⁵¹.

29 Eylül günü Demirel ve beraberindeki heyet Türkiye’ye dönmek üzere havaalanından yolcu edilmiştir. Başbakan Süleyman Demirel Türkiye’ye dönüşünde gazetecilere verdiği demeçte “*Türkiye Sovyetler Birliği ile iyi münasebetler geliştirmekte sakınca değil, fakat fayda görmektedir. Türkiye dış politikasını hislere ve husumetlere değil, milli menfaatlere göre ve akılcılık esaslarına müsteniden ayarlamak durumundadır*” demiştir⁵². Demirel, ziyareti eleştiren çevrelere yönelik olarak yaptığı açıklamada ise şu ifadelerle yer vermiştir⁵³:

(...) Bugün takip ettiğimiz dış politikanın patent iddialarına gelince, bunların cevabını hükümet programında bulmak kabildir. Hükümet programında ne demiş isek, onu müessir ve verimli bir şekilde ifaya çalışıyoruz.(...) Türkiye dış politikasında ananevi olarak haysiyet ve vakarla hareket etmiştir. Türkiye’nin dış politikası ipotekli değildir. Türk dış politikasının ipotek altına alınması da tabiatıyla söz konusu olamaz. Milli menfaatlerimizin nerede başladığını ve nerede bittiğini çok iyi biliyoruz. Türkiye açık ve dürüst bir dış politika takip etmektedir.

(...) Sistemlerin farklı olması bir iştir, bir arada yaşamının yollarını aramak başka iştir. Şayet sistemleri farklı olan memleketler bir arada yaşamının yollarını bulamayacak olurlarsa, barış devamlı tehdit altında bulunur ve hatta bütün dünya için felaket mükades hale gelebilir.

Ahmet Şükrü Esmer *Ulus*’taki köşesinde, İnönü hükümetleri döneminde eleştirilen Sovyetlerle ilişkilerin AP iktidarı döneminde hangi yönde ilerleyeceği konusunda bir belirsizliğin olduğunu ancak bu belirsizliğin çok geçmeden giderildiğini ifade etmiştir. Esmer, AP iktidarının daha önceki iktidarlardan ayrılmayarak Sovyetlerle siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmek konusunda özel çaba harcayacağını vurgulamış, Demirel’in Sovyetler Birliği’ne yaptığı geziyi bu çabanın bir ürünü olarak nitelendirmiştir⁵⁴. Nitekim Demirel’in yukarıdaki açıklamaları, AP iktidarı döneminde Türk-Sovyet ilişkilerinin akıbeti hakkındaki kuşkuvarı giderecek niteliktedir.

Demirel’in SSCB gezisi Türk yetkililer ve basın geneli tarafından olumlu karşılanmıştır. Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesinin Batı ile ilişkileri soğutmayacağı bir kez daha ortaya konulmuştur.

51 “Türkiye-Rusya Arasındaki İlişkilerin Daha Fazla Takviyesine Karar Verildi”, *Ulus*, 30 Eylül 1967.

52 “Demirel: Rusya’dan Çekinmemize Sebep Yok”, *Yeni Tanin*, 30 Eylül 1967.

53 *Yeni Tanin*, 30 Eylül 1967.

54 Ahmet Şükrü Esmer, “Türk-Sovyet İlişkileri”, *Ulus*, 23 Eylül 1967.

2.d. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın SSCB'yi Ziyareti (12-21 Kasım 1969)

1969 yılının 12-21 Kasım günleri arasında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın SSCB'ye yaptığı ziyaret Türk basınında geniş yankı bulmuştur. Zira bu ziyaret, Türkiye'nin SSCB'ye devlet başkanı seviyesinde gerçekleştirdiği ilk ziyaretidir. SSCB Yüksek Şurası Prezidyum Başkanı Podgorni'nin daveti üzerine gerçekleşen ziyarette Cevdet Sunay'a eşi ve Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in de içinde bulunduğu 36 kişilik bir heyet eşlik etmiştir. Sunay gezi boyunca Moskova'nın yanı sıra Leningrad, Kiev, Tiflis ve Bakü'yü ziyaret etmiştir. SSCB'yi ziyaret eden ilk Türk Cumhurbaşkanı olan Sunay, Moskova'ya hareketinden önce gazetecilere verdiği demeçte “Devlet Başkanı seviyesinde ilk defa gerçekleşen bu ziyaretimin gelişmekte bulunan iyi komşuluk ilişkilerimize yararlı olacağını ümit ediyorum” demiştir⁵⁵.

Sunay, Moskova'da Devlet Başkanı Podgorni ile Başbakan Kosigin ve diğer Sovyet devlet adamları tarafından törenle karşılanmıştır. Ziyaretin ikinci gününde Kremlin'de resmi görüşmeler başlamıştır. Burada karşılıklı ilişkiler, Kıbrıs sorunu, Avrupa güvenliği, Yakın Doğu, Vietnam konuları üzerinde durulmuştur⁵⁶. Daha sonra onuruna verilen yemekte bir konuşma yapan Sunay ticaret, iktisat, sanat ve turizm alanlarında ikili ilişkilerin hızla gelişme kaydettiğine değinerek, duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Sosyal sistemlerin farklı olmasının ilişkilerin önünde bir engel teşkil etmediğini vurgulayan Cumhurbaşkanı, iyi komşuluk ilişkilerinin gerek bölgenin istikrarı gerekse milletlerarası işbirliğinin tesisinde önemli katkı sağladığını belirtmiştir⁵⁷. Konuşmasında Kıbrıs sorununa da değinen Sunay, “Kıbrıs'ta süratli bir çözüme ulaşmak için tarihi gerçekleri ve geleceğin icaplarını mutlaka göz önünde bulundurmak gerekmektedir” şeklinde konuşmuştur⁵⁸. Bu konuda Sovyetler Birliği'nin Türk görüşü ile paralel olması Sunay tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

Aynı yemekte bir konuşma yapan Podgorni, ziyaretin iki ülke arasındaki işbirliğinin gelişiminde yeni bir adım olacağı ümidini taşıdığını ifade etmiştir⁵⁹. Sovyet liderleri arasında adeta gelenekselleşen söylemi bir kez daha tekrar eden Podgorni, Türk-Sovyet dostluğunun Atatürk ve Lenin döneminde atılan temellere dayandığını hatırlatmıştır.

Resmi görüşmeler tamamlandıktan sonra *Milliyet* gazetesinden Abdi İpekçi'ye konuşan Dışişleri Bakanı Çağlayangil, şu açıklamayı yapmıştır⁶⁰:

55 “Sunay Rusya'ya Gitti”, *Ulus*, 13 Kasım 1969.

56 Qasımlı, *a.g.e.*, s.321.

57 “Türk-Sovyet Resmi Görüşmesi Başladı”, *Ulus*, 14 Kasım 1969.

58 “İkili İlişkilerimiz Süratle Gelişmiştir”, *Yeni Tanin*, 14 Kasım 1969.

59 Qasımlı, *a.g.e.*, s.322.

60 Abdi İpekçi, “Ruslar Daha Sıkı İlişki İstiyor”, *Milliyet*, 16 Kasım 1969.

Durum çok enteresan. Rutin bir görüşme olacağını bekliyorduk. Oysa adamlar beklediğimizden çok daha ileri konuşmalar yapıyorlar, tekliflerde bulunuyorlar. Her alanda ilişkilerimizi vardığı noktada dondurmayıp, daha geliştirmek, daha ileri götürmek istiyorlar.

Abdi İpekçi Türk-Sovyet görüşmeleriyle ilgili olarak yaptığı yorumda, Türk tarafının siyasi alanda iyi komşuluk ilişkilerini temel aldığını, Sovyet tarafının ise bununla yetinmeyerek daha sık temas ve komşuluk ilişkilerinin ötesinde bir yakınlık arzuladığını dile getirmiştir⁶¹.

Cumhurbaşkanı Sunay, Moskova'daki görüşmelerin ardından SSCB gezisi kapsamında Leningrad, Kiev, Tiflis ve Bakü'ye ziyaretlerde bulunmuştur. Türk heyeti gittiği yerlerde büyük tezahürat ve yüksek konukseverlikle karşılanmıştır. Buralarda çeşitli görüşmeler gerçekleştiren Sunay ve beraberindekiler 19 Kasım günü Moskova'ya dönmüşlerdir.

Önceden hazırlanmış programda bulunmamasına rağmen Cumhurbaşkanı Sunay, SBKP Merkezi Komitesi Genel Sekreteri Brejnev ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Sunay-Brejnev görüşmesinde SSCB Devlet Başkanı Podgorni, Başbakan Kosigin, Dışişleri Bakanları Gromiko ve Çağlayangil, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Fuat Bayramoğlu da hazır bulunmuşlardır. Görüşmede bölgeyi ve dünyayı ilgilendiren genel siyasi sorunların yanı sıra Türkiye-SSCB ilişkileri ve Kıbrıs sorunu bir kez daha gözden geçirilmiştir⁶². Net bir açıklama yapılmamakla birlikte *Cumhuriyet* gazetesi Sunay-Brejnev görüşmesinin iki ülke ilişkilerinde önemli gelişmelere yol açması ihtimali bulunduğu yorumunu yapmıştır.

21 Kasım günü yurda dönen Cumhurbaşkanı Sunay'ın SSCB gezisi hakkında *Ulus, Vatan, Yeni Tanin, Dünya, Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri benzer manşeti kullanarak Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'ye memnun döndüğünü bildirmişlerdir⁶³. *Akşam*, Sunay'ın yurda dönüşünü "*Türk-Sovyet ticareti gelişecek*" başlığı ile öne çıkarırken, *Yeni Asır* gazetesi "*Ruslara bütün görüşlerimizi kabul ettirdik*" yorumunda bulunmuştur⁶⁴.

Sunay, yurda dönüşünde Esenboğa Havaalanı'nda gazetecilere verdiği demeçte şu değerlendirmeyi yapmıştır⁶⁵:

Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinin genel seyri göz önüne alınarak bugün iki ülke arasındaki münasebetlerin ulaştığı ortamı her iki ülkenin yararına olarak vasıflandırmak gerekir. Sovyetler Birliği'ne yaptığım ziyaretin ilişkilerimizin geleceği yönünden iyi ve olumlu geçtiğine inanıyorum.

61 İpekçi, *Milliyet*, 16 Kasım 1969.

62 "Sunay, Brejnev ile Program Dışı Görüştü", *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1969.

63 *Ulus, Vatan, Yeni Tanin, Dünya, Milliyet, Cumhuriyet*, 22 Kasım 1969.

64 *Akşam, Yeni Asır*, 22 Kasım 1969.

65 "Ziyaretten Memnun Dönüyoruz", *Yeni Asır*, 22 Kasım 1969.

Türk-Sovyet görüşmelerinin sonunda taraflar arasında Ortak Bildiri yayınlanmıştır. Bildiride, iki ülke arasında uzun vadeli bir ticaret anlaşmasının şartlarını sağlamak için gerekli tetkikin yapılması hususu yer almaktadır. Ayrıca taraflar, uluslararası gündeme dair dünyada adil ve devamlı barışın gerçekleşmesi konusunda samimi arzularını dile getirmişlerdir. Silahsızlanmanın önemi konusunda hemfikir olan iki ülke, Avrupa'nın güvenliği için bütün ülkelerin katılacağı bir Avrupa konferansı akdinin faydalı olacağı ifade etmişlerdir.

Bildiride taraflar, Kıbrıs konusunda cemaatler arası ön görüşmelerin barışçı ve nihai bir çözüme yol açacağı konusundaki ümitlerini dile getirmişlerdir. Bildirinin sonunda Cumhurbaşkanı Sunay'ın SSCB Yüksek Şurası Prezidyum Başkanı Podgorni'yi Türkiye'ye davet ettiği belirtilmiştir⁶⁶.

Cumhuriyet gazetesinde Sunay'ın gezisini yorumlayan Ecvet Güresin, Moskova'daki izlenimlerinin gezi öncesindeki fikirlerini değiştirdiğini belirtmiştir. Güresin, Sovyet tarafının Türk-Sovyet siyasi ilişkilerini "iyi komşuluk"tan ileri taşımak istediklerini, ekonomik ilişkilerin de sınırlarını genişletme niyetinde olduklarını açıkça anladığını ifade etmektedir. Türkiye'nin tutumunu da yorumlayan Güresin, 1963'ten beri sürdürülen dar ve sınırlı anlayışın geride bırakılarak bloklar arası sorunların yavaş yavaş daha gerçekçi ve geniş açıyla ele alınmaya başlandığını vurgulamaktadır. Sovyetler Birliği'ne karşı tutumun sınırlarının genişlediğini belirten⁶⁷ yazar, Sovyetler Birliği'nin Türkiye politikasını ise "dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri konusunda siz ne kadar ileri gitmek isterseniz, biz de o kadar gideriz" şeklinde formüle etmektedir⁶⁸.

Akşam gazetesinde Ali Sirmen, Türkiye'nin Ortak Bildiri'deki en önemli başarısının Kıbrıs konusunda sağlandığını öne sürmüştür. Sirmen, Sovyetler Birliği'nin Ada'da iki cemaatin varlığını teyit etmesini Türkiye'nin sağladığı en önemli başarı olarak nitelendirmiştir⁶⁹.

Türk-Sovyet görüşmelerine ilişkin bir başka yorumda Şükrü Esmer, Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmanın Cumhuriyet dış politikasının öncelikli konularından biri olduğuna işaret etmektedir. Sovyetlerle iktisadi ve teknik alanda işbirliğini deneyen ilk ülkelerden birinin Türkiye olduğunu belirten Sirmen, bu işbirliğinin 1930'lara dayandığını ifade etmiş ve Cumhurbaşkanı Sunay'ın ziyaretinin Türk-Sovyet ilişkilerine büyük katkı yapacağını dile getirmiştir⁷⁰.

Abdi İpekçi ise görüşmelerin başından sonuna kadar ihtiyatlı bir tutum takınan Türk tarafının, ilişkileri "iyi komşuluk" anlayışının ötesine taşımak istemediğini belirtirken, varılan anlaşmaların Türk-Sovyet ilişkilerinin geleceği için önemli değişiklikler getirmediği yorumunu yapmıştır⁷¹.

66 "Türk-Sovyet Ticareti Gelişecek", *Akşam*, 22 Kasım 1969.

67 Ecvet Güresin, "Gelişen İlişkiler", *Cumhuriyet*, 23 Kasım 1969.

68 Güresin, "Paralel", *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1969.

69 Ali Sirmen, "Sunay'ın Sovyetler Birliği Gezisi", *Akşam*, 23 Kasım 1969.

70 Sirmen, "Sovyetlerle İlişkilerimizde Yeni Gelişme", *Ulus*, 25 Kasım 1969.

71 Abdi İpekçi, "Gezinin Bilançosu", *Milliyet*, 22 Kasım 1969.

Öte yandan Cumhuriyet Senatosu'nda Türk-Sovyet ilişkileri konusunda bilgi veren Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Türk-Sovyet ilişkilerinin sadece düşmanlık ve husumet çerçevesinde kalacağını düşünenlerin yanıldıklarını belirtmiş, hükümetin gerçekçi bir tutum içinde olduğunu ve "münasebetlerin inkişafından memnuniyet duymamaya imkân olmadığını" dile getirmiştir⁷².

1969 yılının Kasım ayında gerçekleşen Cumhurbaşkanı Sunay'ın SSCB ziyareti, Türkiye'nin cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleştirdiği ilk ziyaret olmasıyla öne çıkmasına karşın, iyi komşuluk ve dostane ilişkilerin altını bir kez daha çizmesi ve SSCB'nin ilişkileri daha da geliştirmek konusundaki istekliliğini göstermesi bakımından yararlı olmuş ve Türk basınında olumlu değerlendirilmiştir.

2.e. Podgorni'nin Türkiye'yi Ziyareti (11-17 Nisan 1972)

Sovyetler Birliği Yüksek Şurası Prezidyum Başkanı Podgorni'nin Türkiye ziyareti, 12 Mart 1971 muhtırasından sonra kurulan 2. Nihat Erim hükümeti döneminde gerçekleşmiştir. Türkiye'de sola karşı yoğun bir baskı ve sindirme politikasının yürütüldüğü bir dönemde gerçekleştirilen ziyaret, Sovyetler Birliği'nin ikili ilişkilerde "içişlerine karışmama" ilkesine bağlı kaldığını gösteren somut bir örnek olmuştur.

Podgorni, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın daveti üzerine 11-17 Nisan 1972 tarihleri arasında Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmuştur. Podgorni havaalanında Cumhurbaşkanı Sunay tarafından karşılanmıştır. Podgorni'nin ziyaretiyle ilgili basına yazılı bir açıklama verilmiştir. Açıklamada "Bugün başlamış bulunan ziyaretimizin Sovyetler Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti arasında iyi komşuluğun ve işbirliğinin genişleyerek sağlanmasına yardımcı olacağına inandığımızı belirtmek isteriz" ifadelerine yer verilmiştir⁷³.

12 Nisan günü Sunay ve Podgorni arasında ilk resmi görüşme gerçekleşmiştir. Gazetelerin İngiliz BBC Radyosu'ndan aktardıkları bilgiye göre Sovyet lider, 1945'te tek yönlü olarak feshettikleri Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı canlandırmayı teklif etmiştir. Ancak teklif "sol anarşinin ülkeyi bunalıma soktuğu bir devrede mevsimsiz" olduğu gerekçesiyle Türk yetkililerce reddedilmiştir⁷⁴. Söz konusu antlaşma ilk olarak 1925'te imzalanmış, 1935'te 10 yıl süreyle uzatılmıştı. Ancak Stalin ve Molotov antlaşmayı 1945'te tek taraflı olarak feshetmişler ve ardından Boğazlarda üs ile Kars ve Ardahan'ı talep etmişlerdi.

Resmi görüşmelerde Cumhurbaşkanı Sunay'a Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken ve Moskova Büyükelçisi Adnan Kural'ın yanı sıra kalabalık bir

72 "Çağlayangil: Türk-Rus Münasebetlerinin İnkişafından Memnuniyet Duymamaya İmkân Yoktur Dedi", *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1969.

73 "Sovyet Başkanı Podgorni Geldi", *Milliyet*, 12 Nisan 1972.

74 "Rusya, Feshettiği 1925 Antlaşmasının Yenilenmesini İstedi", *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1972.

heyet eşlik etmiştir. Sovyet tarafı özellikle Avrupa güvenliği, Orta Doğu ve Akdeniz sorunları üzerinde durmuştur. Kıbrıs konusunda iki cemaatin varlığını koruyacak bağımsız bir devlet şeklini, yabancı askerlerin çekilmesini ve müdahaleden kaçınılmasını isteyen görüşlerini tekrarlamıştır⁷⁵. Konuk Devlet Başkanı Podgorni yaptığı konuşmada, Sovyetler Birliği ve Türkiye'nin dostluk ilişkilerini ve karşılıklı güveni artırma ve sağlamlaştırma yolunda yürüdüklerini ifade etmiştir. Podgorni, iki ülkenin haris çıkarlarını güden düşmanların, Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin arasını açmaya çalıştıklarına dikkati çekmiştir. SSCB ve Türkiye arasında ilişkilerin genişletilmesi ve derinleştirilmesi için bütün imkânların kullanılmadığını söyleyen Sovyet devlet başkanı, ekonomi, ticaret, bilim-teknik ve kültürel alanlarda yedek imkânlar bulunduğunu belirtmiştir⁷⁶.

SSCB Yüksek Şurası Prezidyum Başkanı Podgorni'nin konuşmasına cevaben bir konuşma yapan Cumhurbaşkanı Sunay ise, iki ülke arasında gelişmekte olan karşılıklı güven ve iyi komşuluk ilişkilerinin bölge barışına ve Avrupa'da yerleşmekte olan yumuşamaya önemli etkilerde bulunduğunu vurgulamıştır⁷⁷.

Milliyet gazetesindeki bir habere göre, Podgorni'nin Türkiye'yi ziyareti sırasında yapılan görüşmelerde iki ülke ilişkilerini etkileyecek bazı olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Verilen bilgiye göre, Sovyet çevreleri ziyarete ilişkin olarak "*memnunluk*" ifade ederken, Türk yetkililer görüşmelerin "*tatmin edici*" sonuçlar verdiğini belirtmiştir. Türkiye'de iç olaylar nedeniyle yaşanan karmaşa ortamı ve Bizim Radyo'nun Türk yetkili çevrelerinde yarattığı rahatsızlık Sovyet tarafına etraflıca anlatılmıştır. Sovyet yetkililer Bizim Radyo'nun yayınlarından Moskova'nın sorumlu olamayacağını ifade etmiş, bunun üzerine Türk yetkililer Bizim Radyo'nun Doğu Almanya'dan yayın yaptığının bilindiğini ve bu bakımdan verilen cevabın tatminkâr ve gerçekçi olmadığını belirtmişlerdir⁷⁸.

Söz konusu haberde aktarılan bilgiye göre, Kıbrıs sorununda Sovyet görüşünün Türkiye'nin tutumuna çok yakın bir şekil aldığı belirtilmektedir. Ekonomik konulardaki görüşmelerde ise Türk tarafı herhangi bir talepte bulunmamış, Sovyet tarafı da yeni projeler sunmamıştır. Öte yandan İskenderun'daki Çelik Fabrikası'nın yıllık üretiminin 1 milyon tondan önce 2, daha sonra 4 milyon tona çıkarılması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Kültürel ilişkiler konusunda, 1964 yılında imzalanan anlaşma TBMM tarafından henüz onaylanmadığı için, ilişkilerin pratik alanda geliştirilmesine ve temasların artırılmasına karar verilmiştir⁷⁹.

Sunay ve Podgorni arasındaki resmi görüşmeler 13 Nisan günü sona ermiştir. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Semih Akbil tarafından yapılan açıklamada

75 *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1972.

76 *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1972.

77 *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1972.

78 Sami Kohen, "Sovyet Başkanına Bizi Taciz Eden Konular Anlatıldı", *Milliyet*, 16 Nisan 1972.

79 Kohen, *Milliyet*, 16 Nisan 1972.

görüşmelerin “samimi bir hava içinde” geçtiği dile getirilmiştir⁸⁰.

Resmi görüşmelerin son bulmasının ardından Podgorni ve Sovyet heyeti Sultanahmet’i gezdikleri sırada bir grup genç tarafından protesto edilmiştir. Protestoyu Komünizmle Mücadele Derneği’nin bazı üyelerinin yaptığı bildirilmektedir. Grubun taşıdığı bez afişlerde “Bizim Radyoyu susturunuz”, “Türkiye bağımsız hür bir ülkedir” ve “Türkiye’deki ajanlarınızı çekiniz” yazıları bulunmaktadır⁸¹. Polis, bazı göstericileri olay sonunda gözaltına almıştır.

Türk ve Sovyet heyetleri arasındaki görüşmeler sona erdikten sonra onuruna verilen akşam yemeğinde bir konuşma yapan Podgorni şunları söylemiştir⁸²:

İyi komşuluk ilişkilerinin pekiştirilmesi, Sovyetler Birliği’nin olduğu kadar Türkiye’nin de devlet çıkarlarına, barışın idamesi ve sağlamlaştırılması çıkarlarına uygundur ve bunun bizim ortak fikrimiz olduğuna eminim. Gelin el ele vererek bu yolda yorulmadan çalışalım.

Konuk devlet başkanı, Türkiye’den ayrılırken uçağa binmeden önce basın mensuplarına yazılı bir demeç vermiştir. Cumhurbaşkanı Sunay tarafından askeri törenle uğurlanan Podgorni demecinde Türkiye’ye ziyaretinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Görüşmelerin faydalı neticeler verdiğini belirten Podgorni, yayınlanan ortak bildirisinin Sovyet-Türk işbirliğinin daha da pekiştirilmesi için yeni imkânlar ve perspektif sağladığını ifade etmiştir⁸³.

Görüşmelerin sonunda imzalanan Ortak Bildiri’de taraflar, Kıbrıs’ta her ne olursa olsun Enosis’e karşı olduklarını beyan etmişlerdir. Taraflar 1972-1973 yıllarını kapsayan bir kültürel değişim programının düzenlenip kabul edildiğini açıklamışlardır. Güncel uluslararası sorunlarla ilgili görüşleri birbirine paralel olan iki ülke, yumuşama ve uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi için çaba gösterilmesi konusunda kuvvetli arzularını dile getirmişlerdir⁸⁴.

Türk-Sovyet görüşmelerinin sonunda iki ülke arasında 8 maddelik İyi Komşuluk İlkeleri Bildirgesi imzalanmıştır. Bildirgenin maddeleri şöyledir⁸⁵:

İki ülke arasındaki ilişkilerin, Kemal Atatürk ve V. İ. Lenin tarafından kurulmuş barış, dostluk ve iyi komşuluk geleneklerine uygun olarak geliştirilmesi,

Devletlerin egemenliğine ve hak eşitliğine saygı gösterilmesi,

Devletlerin toprak bütünlüğüne ve hudutların ihlâl edilmezliğine saygı gösterilmesi,

80 “Türk-Sovyet Resmi Görüşmeleri Sona Erdi”, *Dünya*, 14 Nisan 1972.

81 “Bizim Radyoyu Susturunuz”, *Dünya*, 17 Nisan 1972.

82 “Podgorni Başbakan’a ‘Gelin Elele Verelim’ Dedi”, *Akşam*, 18 Nisan 1972.

83 “Podgorni Gitti, Sunay Moskova’ya Davet Edildi”, *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1972.

84 “Ortak Bildiri”, *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1972.

85 “Temel İlkeler Bildirisi”, *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1972.

Devletlerin içişlerine karışılmaması,

5. Her ülkenin siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel sistemini seçmek ve geliştirmek hususundaki vazgeçilmez hakkına saygı gösterilmesi,

6. *Kuvvete ve kuvvet tehdidine başvurulmaması ve topraklarının diğer devletlere karşı saldırı ve yıkıcı faaliyetler için kullanılmasına müsaade edilmemesi,*

7. *Anlaşmalardan ve devletlerarası hukukun diğer kaynaklarından doğan vecibelere saygı gösterilmesi,*

8. *Uluslararası anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi.*

Bildirgedeki 4, 5 ve 6. maddeler yorumlandığında Türkiye'nin topraklarındaki üslerin saldırgan amaçlarla kullanılmasına izin verilmemesi karşılığında, SSCB'nin de Türkiye'deki komünist akımları desteklememeyi kabul ettiği ortaya çıkmaktadır⁸⁶: Bildirge aynı zamanda bir çeşit saldırmazlık paktı olarak da yorumlanabilir.

Sovyetler Birliği Yüksek Şurası Prezidyum Başkanı Podgorni'nin Türkiye'yi ziyareti basında genel anlamda olumlu yorumlanmıştır. Beri yandan *Dünya* gazetesi, Podgorni'nin Türkiye'ye 1965 yılında yaptığı önceki ziyaretinde, NATO üslerini kastederek başka ülkelerde bulunan yabancı üsleri eleştirdiğini hatırlatmış ancak başka ülkelere yerleştirilen Sovyet üslerinin bu söylemle çelişki yarattığına işaret etmiştir⁸⁷. Gazete, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye güven verecek yerde, NATO üslerini kastederek eleştiride bulunmasına tepki göstermiştir.

Podgorni'nin Türkiye'den ayrılışının hemen ardından, 17 Nisan'da Başbakan Nihat Erim görevinden istifa etmiştir. Görevi devralan Ferit Melen hükümeti döneminde komünist ve sol örgütlere yönelik mücadele ve baskı politikası devam ettirilmiş ancak bu durum Sovyetler Birliği ile ilişkilere yansıtılmamıştır.

Öte yandan Kıbrıs politikası Türkiye'ye çok yakın bir çizgiye gelen SSCB, Türkiye'nin Ada'ya 13 Ağustos'ta başlattığı ikinci harekâtın ardından, 22 Ağustos 1974 tarihinde getirdiği öneri ve talepler dolayısıyla Ankara'nın tepkisini çekmiştir. Sovyetler Birliği Hükümeti, Kıbrıs sorununa nihai çözüm aramak üzere BM Güvenlik Konseyi'nin daimi beş temsilcisiyle (İngiltere, ABD, Çin, Fransa, SSCB) birlikte Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs adına birer temsilcinin masa başına oturmasını teklif etmiştir. Kıbrıs sorununa çok sayıda devletin karışırılması yolundaki Sovyet önerisinin Türkiye tarafından "*ihtiyatla karşılandığı*" açıklanmıştır⁸⁸. Türkiye'nin kaygısı, Kıbrıs'ın bağımsızlığının sınırlandırılması sonucunun doğacak olmasıdır. Türkiye'nin görüşünde Kıbrıs

86 Oran, *a.g.e.*, s. 779.

87 Mithat Perin, "Türk-Rus İlişkileri", *Dünya*, 12 Nisan 1972.

88 "Sovyetlerin Kıbrıs Konferansı Önerisine Ankara'da Tepki: Masaya Ancak Garantörlük Devletlerle Otururuz!", *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1974.

sorununa çok sayıda devletin karıştırılmaması ve sorunun üç garantör devlet arasında görüşülmeye devam edilmesi prensibi öne çıkmaktadır.

Diğer taraftan Sovyetler Birliği Dışişleri Bakan Yardımcısı İliçev, gazetecilere verdiği demeçte Sovyet Rusya ile Yunanistan'ın Kıbrıs sorununun çözümü konusunda aynı görüşleri paylaştığını açıklamıştır⁸⁹. Öte taraftan, Sovyetlerin Kıbrıs sorunundaki tutumuna rağmen Türk-Sovyet ticari ilişkilerinin aksamadan devam ettiği görülmektedir. SSCB'ye bir ziyarette bulunan TBMM Başkanı Kemal Güven, yurda döndükten sonra gazetecilere verdiği demeçte, Rusların ticari ve ekonomik alanda daha çok yaklaşma istediklerini ve bu doğrultuda Ankara ve İstanbul'da metro yapmak için girişimde bulduklarını açıklamıştır. Meclis Başkanı, teklifin ileride maliye bakanının yapacağı ziyaret sırasında ele alınacağını sözlerine eklemiştir⁹⁰.

2.f. SSCB Başbakanı Kosigin'in Türkiye'ye İkinci Ziyareti (26-29 Aralık 1975)

1975 yılı itibariyle Türkiye, Kıbrıs'a düzenlediği ikinci harekât sebebiyle uluslararası alanda haklı konumunu kaybetmekteydi. Harekât kararı CHP-MSP koalisyonu tarafından alınmıştı. Böyle bir ortamda ABD Kongresi, 1975 Şubatında Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmasına karar verdi. Amerikan yönetimi ambargoya gerekçe olarak, Amerikan silahlarının NATO üyesi Yunanistan'a karşı kullanılma olasılığını göstermekteydi. Ambargo kararının alınmasından yaklaşık bir ay sonra Türkiye'de iktidar değişikliği oldu ve Süleyman Demirel'in başbakanlığında Birinci Milliyetçi Cephe hükümeti kuruldu. Hükümetin Dışişleri Bakanı yine İhsan Sabri Çağlayangil'di.

Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti (Adalet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Milli Selamet Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi), ABD'nin silah ambargosu kararına karşılık Türkiye'deki Amerikan üslerinin kapatılabileceği uyarısında bulunmuştur. Türk hükümeti, ambargo kaldırılmayınca 25 Temmuz 1975'te tek taraflı olarak, 3 Temmuz 1969'da ABD ile imzalanan Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması'nı feshetmiştir⁹¹. Öte yandan SSCB Türkiye'nin Ada'da gerçekleştirdiği birinci müdahaleyi desteklemiş ancak ikinci müdahaleye karşı çıkmıştır. SSCB ikinci müdahaleden sonra Ada'daki tüm yabancı güçlerin çıkarılmasını ve uluslararası bir konferans düzenlenmesini talep etmiştir. Bu

89 "Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı: Kıbrıs Konusunda Yunanistan'la Aynı Görüşü Paylaşıyoruz Dedi", *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1974.

90 "Meclis Başkanı Güven, Sovyetlerin İstanbul ve Ankara'da Metro Yapmak İstediklerini Açıkladı", *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1974.

91 Türkiye'deki bütün ortak savunma tesislerinin faaliyeti, İncirlik ortak savunma tesisinin münhasıran NATO görevi mahfuz kalmak kaydıyla, 26 Temmuz 1975 tarihinden itibaren durdurulmuştur. 1978 yılında ambargonun kaldırılışına dek üslerin faaliyetine izin verilmemiştir. Faruk Sönmezoğlu, *ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)*, Der Yayınları, İstanbul, 1995, s.287.

bağlamda iki yönlü bir baskı altında kalan Türkiye, ne ABD ile ne de SSCB ile ilişkilerin kötüleşmesini istiyordu. Kaldı ki yaşanan gelişmeler, Türk-Sovyet ilişkilerinin Kıbrıs sorunundan etkilense de, sorunun ilişkilerde belirleyici olmadığını göstermiştir.

Türk-Sovyet ilişkileri bağlamında, 1975 yılı Aralık ayında Türkiye’de yine bir üst düzey temas gerçekleşmiştir. SSCB Başbakanı Aleksî N. Kosigin Başbakan Süleyman Demirel’in resmi daveti üzerine 4 günlük bir ziyaret için Türkiye’ye gelmiştir. İskenderun Demir-Çelik Fabrikası’nın açılışına katılacak olan Kosigin’in ziyareti, 26-29 Aralık 1975 tarihlerini kapsamaktadır. Başbakan Kosigin’e 42 kişilik bir heyet eşlik etmiştir. Sovyet heyeti havaalanında Başbakan Süleyman Demirel, Başbakan Yardımcıları Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş, Turhan Feyzioğlu ve diğer yetkililerce karşılanmıştır. Askerî törenle karşılanan Kosigin, tören alanında yaptığı konuşmada Türkiye ile ilişkileri daha da sağlamlaştırmak istediğini ve ilişkilerin daha iyiye götürülmesi için olanakların var olduğunu belirtmiştir⁹². Başbakan Demirel ise konuşma yapmamıştır.

Resmî görüşmeler kapsamında ilk olarak Demirel ile görüşen Kosigin, ardından Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından kabul edilmiştir. Hem siyasi hem de iktisadi konuların konuşulduğu görüşmelerde iki ülke arasında konsolosluk, sivil havacılık ve suçluların iadesi konularında tam olarak anlaşmaya varılamamıştır⁹³.

Görüşmelerde dünya sorunları ve ikili ilişkiler üzerinde durulurken, ekonomik işbirliği konusu da ele alınmıştır. *Tercüman* gazetesi, ekonomik işbirliği kapsamında Sovyet sınırına kurulacak Arpaçay Barajı için Sovyetler Birliği’nden alınacak 700 milyon dolarlık kredi, İskenderun Demir-Çelik Fabrikası’nın kapasitesinin 1 milyon tondan 4 milyon tona çıkarılması projesi ile Seydişehir Alüminyum Tesisleri’nin genişletilmesi için gerekli olan kredilerin işlerliği ve teknik eleman temini konularının görüşüldüğünü bildirmektedir⁹⁴.

Öte yandan, Kosigin’in ziyaretinde Sovyetlerin Türkiye’deki petrol arama ve işletme çalışmalarına yardımcı olma ve var olan petrolü bulma yolundaki önerilerini yineledikleri, Sovyetler Birliği’nin daha önce de 1965 yılında Başbakan Suat Hayri Ürgüplü’nün SSCB’yi ziyareti sırasında benzer teklifte bulunduğu belirtilmiştir⁹⁵.

Sovyet Başbakanı, ziyareti kapsamında İskenderun Demir-Çelik Fabrikası’nın açılış törenine de katılmıştır. Türkiye’nin en büyük demir-çelik fabrikası olan ve inşasına 1970 yılında başlanan İSDEMİR’in açılış töreninde iki ülke başbakanları hazır bulunmuştur. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, İSDEMİR’in açılışı dolayısıyla Başbakan Demirel’e gönderdiği mesajda

92 “Kosigin: Türkiye ile ilişkiler Sağlamlaşacak”, *Günaydın*, 27 Aralık 1975.

93 “Sovyetler Yeni Bir Demir-Çelik Fabrikası Kurmayı Teklif Etti”, *Günaydın*, 28 Aralık 1975.

94 “Türk-Sovyet Ekonomik İşbirliği Geliştirilecek”, *Tercüman*, 28 Aralık 1975.

95 “Sovyetler Türkiye’de Petrol Çıkarmak İstiyor”, *Günaydın*, 28 Aralık 1975.

memnuniyetini dile getirmiştir. Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin, Türkiye ile ilişkileri geliştirmek amacıyla olduklarını vurgulayan bir konuşma yapmıştır⁹⁶:

Sovyetler Birliği güney komşusu Türkiye ile bu dostça işbirliği geleneğini sürdürmek ve geliştirmek niyetindedir. (...) Sovyetler Birliği Türkiye ile ve başka ülkelerle yaptığı işbirliğini geliştirirken bu ülkelerle ilişkilerini eşitlik, birbirinin çıkarlarına saygı ve karşılıklı fayda prensipleri temelinde kurmaktır. Ülkelerimiz arasındaki işbirliğinin iyi geleceği vardır.

Törende kısa bir konuşma yapan Demirel ise “*dev eser*” olarak nitelediği İskenderun Demir-Çelik Fabrikası vesilesiyle Sovyet yetkililere teşekkür etmiş, “*Dostane ilişkilerimiz güzel yoldadır. Sovyet-Türk hududunu dostluk hududu yapacağız*” şeklinde konuşmuştur⁹⁷.

Kosigin, Türkiye’den ayrılmadan hemen önce ana muhalefet partisi lideri CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit ile görüşmüştür. Ecevit görüşmeden sonra basın mensuplarına yaptığı açıklamada “*Sovyetlerle dostluk ve işbirliğini destekliyoruz. Bunu yalnız memleketimiz yararına değil, bölge ve dünya barışı için yararlı buluyoruz*” şeklinde konuşmuştur⁹⁸.

Sovyetler Birliği Başbakanı Aleksî Kosigin’in resmi ziyaretinden sonra Türk-Sovyet Ortak Bildirisi yayınlanmıştır. Bildiride tarafların Türkiye ile SSCB arasında yakın bir gelecekte yüksek düzeyde gerçekleşecek buluşmada imzalanacak olan dostane ilişkiler ve işbirliği konusunda siyasi bir belgenin hazırlanması hususunda mutabık kaldıkları, ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi ve ticaretin artırılması için gerekli önlemlerin alınması konusunda görüş birliğine vardıkları açıklanmıştır⁹⁹. *Milliyet* gazetesi, görüşmelerde varılan en önemli kararın bu siyasi belgenin hazırlıklarına başlanması olduğu yorumunu yapmıştır¹⁰⁰.

Ortak Bildiride, Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak şu cümlelere yer verilmiştir¹⁰¹:

Sorunun barışçı yollardan ve müzakere ile Kıbrıs’ın egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve bağlantısızlığına saygı esaslarına ve Ada’da yaşayan Türk ve Kıbrıslı Rumların meşru haklarına ve menfaatlerine uygun olacak, barışçı ve tam güvenlik içinde yaşamalarını sağlayacak bir şekilde çözümlenmesinin gerekli olduğu kâmusında buldukları ifade edilmiştir.

Uluslararası güncel sorunlar hakkında tarafların yorumlarına yer veren Bildiride, silahsızlanma sorununun dönemin en önemli sorunlarından biri olarak kabul edildiği ifade edilmiştir.

96 “Demirel ve Kosigin İSDEMİR’i Hizmete Açtı”, *Milliyet*, 29 Aralık 1975.

97 “Türkiye’nin En Büyük Demir-Çelik Fabrikası Dün Açıldı”, *Tercüman*, 29 Aralık 1975.

98 “Ecevit: Sovyetlerle Dostluk ve İşbirliğini Destekliyoruz”, *Vatan*, 30 Aralık 1975.

99 “Rusya ile Ortak Siyasi Belge İmzalanacak”, *Tanin*, 30 Aralık 1975.

100 “Türk-Rus Dostluk Anlaşması Yapılacak”, *Milliyet*, 30 Aralık 1975.

101 “Sovyet Başbakanı Kosigin Dün Ülkesine Döndü”, *Ulus*, 30 Aralık 1975.

Milliyet'te Ortak Bildiri'yi yorumlayan Abdi İpekçi, Türk-Sovyet ilişkilerinin "iyi komşuluk"tan "dostluk ve işbirliği" aşamasına yükseltilmesi konusunda mutabık kaldığını belirtmiştir. Bunun bir anlamda Atatürk ve Lenin dönemindeki ilişkilere dönüş sayılabileceğini ifade eden İpekçi, böyle bir kararın Milliyetçi Cephe hükümeti tarafından alınmasının ayrıca önemli olduğunu vurgulamaktadır. İpekçi, iç politikada her türlü olumsuzluğu komünizme bağlamayı prensip haline getiren Demirel ve hükümetinin bundan sonra bu tutumunu sürdürüp sürdürmeyeceğinin merak konusu olduğunu belirtmiştir¹⁰².

Günaydın gazetesi Mehmet Barlas'ın Ortak Bildiri'yle ilgili yorumuyla dikkat çekmektedir. Barlas bildirinin beklenildiği gibi "içten bir dostluk havası taşıdığını" belirtirken, Kıbrıs sorununun yuvarlak ifadelerle geçirildiğini öne sürmektedir¹⁰³.

Akşam gazetesinde ise Kayhan Sağlamer, gazetelerin Kosigin'in ziyaretini basit bir kurdele kesme törenine indirgediklerini söyleyerek, Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar düşünüldüğünde resmi ziyaretin olağanüstü bir anlam taşıdığını ifade etmiştir. Bu noktada *Milli Gazete*'nin tam da bu yönde yayın yaptığını, hatta Kosigin'in ziyaretine sınırlı sayıda sütun ayırdığını belirtmek gerekmektedir. Sağlamer'e göre ziyaret, Türkiye'nin bir dizi diplomatik hezimetin simgelediği bir yalnızlığa sürüklendiği ve dünyadaki esas yerini bulmaya çabaladığı bir döneme rastlamaktadır. Dolayısıyla Kosigin'in gelişi, daha bağımsız ve haysiyetli, çok yönlü dış politikaya geçme eğiliminin bir göstergesidir. Aynı zamanda ziyaret, Türkiye'nin ciddi bir ekonomik darboğaza girdiği bir dönemde gerçekleşmektedir. Sağlamer'e göre Demirel, komünizmi tek tehlike saymakla birlikte "içeride komünizme karşı olmamız, Doğu Bloğu ülkeleri ile ekonomik işbirliği yapmamıza engel değildir" sözü ile ilişkilerin geliştirilmesinden yana politika izleyeceğinin sinyalini vermiştir¹⁰⁴.

Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin'in ziyareti Türk-Sovyet ilişkilerini bir adım daha öteye taşımış, iki ülke arasında geniş işbirliği imkânı yaratmıştır. Pek çok konuda görüş birliğine varan taraflar, askeri-siyasi ilişkilerin geliştirilmesi yolunda da adım atmışlardır. Bu bağlamda Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 25. Kongresi'nde Genel Sekreter L. İ. Brejnev Türk-Sovyet ilişkilerinin geleceğine dair önemli açıklamalar yapmıştır. Brejnev, iki ülke arasında ekonomik alanda mevcut olan işbirliğinin yavaş yavaş siyasi sorunları da kapsamaya başladığını söylemiştir¹⁰⁵.

102 Abdi İpekçi, "Türk-Sovyet Yakınlaşması ve MC İktidarı", *Milliyet*, 30 Aralık 1975.

103 Mehmet Barlas, "Kıbrıs Konusu Yuvarlak Sözlerle Geçtirildi", *Günaydın*, 30 Aralık 1975.

104 Kayhan Sağlamer, "Ankara-Moskova ya da İnşiler ve Çıkışlar", *Akşam*, 28 Aralık 1975.

105 "Brejnev Türk-Sovyet İlişkilerinin Politik Sorunları da Kapsamaya Başladığını Açıkladı", *Cumhuriyet*, 6 Mart 1976.

2.g. Başbakan Bülent Ecevit'in SSCB'yi Ziyareti (21-25 Haziran 1978)

Başbakan Bülent Ecevit, ana muhalefet partisi lideri olarak 1976 Haziranında çıktığı SSCB gezisinden tam iki yıl sonra bu kez başbakan olarak bu ülkeyi ziyaret etmiştir. Ankara'dan ayrılmadan önce Sovyet TASS Ajansı'na bir demeç veren Başbakan Ecevit, Sovyetler Birliği'ne yapacağı ziyaretten büyük memnunluk duyduğunu ve ikili ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem verdiklerini dile getirmiştir. Kısa bir duraklama döneminin ardından (İkinci Dünya Savaşı sonrası kastediliyor), son yirmi yılda ilişkilerin hızla geliştiğini vurgulayan Ecevit, karşılıklı ekonomik işbirliğinin her iki ülkeye de yararlı olacağına inandıklarını ifade etmiştir¹⁰⁶.

21-25 Haziran 1978 tarihleri arasında beş gün süren resmi ziyarette SBKP Merkez Komitesi Genel Sekreteri Brejnev ve Başbakan Kosigin ile görüşen Başbakan Ecevit'e, eşi Rahşan Ecevit'in yanı sıra Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün ile bazı bakanlar ve bürokratlar eşlik etmiştir. Ziyaretiyle ilgili bir konuşma yapan Ecevit, "Sovyet liderleriyle görüşmelerinin karşılıklı güven havasının iyice yerleşmesine yardımcı olacağını umduğunu" ifade etmiştir¹⁰⁷.

Türk basınında büyük önem verilen ve geniş yer tutan ziyaretle ilgili, iki ülke başbakanlarının görüşmesinde Türk-Sovyet ilişkileri ve uluslararası konular ele alınmıştır. Görüşmede tam adı "Dostane İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Siyasal Belge" olan belgenin içeriği tartışılmıştır. Öte yandan yaptığı konuşmada Sovyet Başbakanı Kosigin "ziyarete büyük umut bağladıklarını, olumlu sonuçlar elde etmek için her şeyi yapacaklarını" söylemiştir¹⁰⁸.

İmzalanacak olan siyasi belgeyle ilgili görüşlerini kaleme alan Hasan Cemal, Sovyet tarafının belgenin bir "anlaşma" ya da "antlaşma" olmasında ısrar ettiklerini ancak Ecevit'in bunu kabul etmemesi nedeniyle vazgeçtiklerini belirtmiştir. Belgede Ecevit'in görüşlerinin ağır bastığını ifade eden Cemal, tarafların ek hiçbir yükümlülüğe girmediklerini bildirmiştir¹⁰⁹.

23 Haziran günü Ecevit'in Brejnev ile yaptığı görüşmede, Sovyet lider Kıbrıs konusunda Türk tezini destekleyeceklerini açıklamıştır. Böylece Kıbrıs konusunda genişletilmiş bir uluslararası konferans öneren SSCB, bu tutumundan vazgeçmiştir¹¹⁰. Öte yandan görüşmelerde Türkiye'nin umulmadık dört iyi sürprizle karşılaştığını ifade eden Abdi İpekçi, bu sürprizleri şöyle sıralamıştır¹¹¹:

106 "Türk-Sovyet Sınırı Dostluk ve Barış Bölgesi Haline Geldi", *Akşam*, 21 Haziran 1978.

107 "Ecevit Moskova'da", *Akşam*, 22 Haziran 1978.

108 "Ecevit Siyasal Belgeyi Bugün İmzalıyor", *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1978.

109 Hasan Cemal, "Siyasal Belge'de Ecevit'in Dediği Oldu, Sıra Ekonomik Konularda", *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1978.

110 "Brejnev ile Ecevit Birçok Konuda Anlaştı", *Milliyet*, 23 Haziran 1978.

111 Abdi İpekçi, "Görüşmeler Umulmadık Dört İyi Sürprizle Sonuçlandı", *Milliyet*, 23 Haziran 1978.

Karadeniz kıta sahanlığı hakkaniyet ilkesi benimsenmiştir. Bu, Ege'de üzerinde durduğumuz ilkedir.

Kosigin, Ecevit'in önünde FIR konusunda SSCB teknisyenlerine uzlaşma yolu bulunması talimatını vermiştir.

Kıbrıs konusunda Kosigin, SSCB'nin Türkiye'ye karşı girişimlerde bulunulmayacağı güvencesini vermiştir.

Türkiye ile ticarete döviz yerine kliring düzeninin sürdürülmesi kabul edilmiştir.

Akşam: Moskova'da Üç Antlaşma İmzalandı

Cumhuriyet: Türk-Sovyet Dostluğunun Siyasal İlkeleri Saptandı

Dünya: Ecevit ve Kosigin Siyasal Belgeyi İmzaladılar

Günaydın: Ruslarla Saldırmazlık Anlaşması İmzaladık

Hürriyet: Siyasi Belge İmzalandı

Tercüman: Siyasi Belge İmzalandı

Barış: Ecevit, "Karadeniz'de Kıta Sahanlığı Sorunu Çözümlendi"

Milliyet: Moskova'da Üç Belge İmzalandı

Tam adı "*Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Arasında İyi Komşuluk ve Dostça İşbirliği İlkeleri Siyasal Belgesi*" olan belgenin içeriğini aktaran Cumhuriyet gazetesi, belgede "*iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin Atatürk ve Lenin tarafından başlatıldığını, bu dostane işbirliğinin sürdürülmesinin bölgede olduğu kadar, Avrupa ve dünyada da yumuşama sürecine, dolayısıyla gerçek barışa katkıda bulunacağı*" ifadelerinin yer aldığını bildirmiştir¹¹². Belgede tarafların halkları arasında karşılıklı saygı ve güven ortamının güçlenmesine yönelik olarak kültür, sanat, bilim, turizm ve spor alanlarındaki işbirliğinin karşılıklı olarak gelişmesini özendirmek; ayrıca sanayi, tarım, enerji, ulaştırma ve sağlık alanlarında da tarafların anlaşmaya varacakları ortaklaşa araştırmalar yapılması prensibi kabul edilmiştir.

Taraflar bu belgenin, "*güvenliğe ve karşılıklı yarara dayalı işbirliğine katkıda bulunmaktan başka bir amaç gütmeyeceğini ve hiçbir devlete karşı olmayan bu siyasal belgede yer alan kurallar ve ilkelerin bir bütün oluşturduğunu*" beyan etmişlerdir. Belgede ayrıca, "*tehdide ve kuvvet kullanmaya başvurmama ve topraklarının diğer devletlere karşı saldırı ve yıkıcı faaliyetler için kullanılmasına izin vermeme ilkelerini karşılıklı ilişkilerinde benimsedikleri*" açıklanmıştır¹¹³.

Siyasi Belge'nin yanı sıra geniş bir iktisadi işbirliği çerçevesinin de kabul edildiğini bildiren Barış gazetesi, "*iki ülke arasında ilk kez uzun vadeli ticari program*"

112 "*Türk-Sovyet Dostluğunun Siyasal İlkeleri Saptandı*", Cumhuriyet, 24 Haziran 1978.

113 Cumhuriyet, 24 Haziran 1978.

öngörüldüğünü belirtmiştir. Buna göre iki ülkenin ticari ilişkilerinde yüzde 200 dolayında artış olacağını bildiren gazete, “Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye yılda 3 milyon tondan aşağı olmamak koşuluyla petrol vereceğini” haber vermiştir¹¹⁴. Dünya gazetesi ise imzalanan ekonomik işbirliği anlaşması kapsamında Sovyetler Birliği’nin Türkiye’de nükleer ve hidroelektrik santraller kuracağını bildirmiştir¹¹⁵. Aynı yöndeki bilgi, yine aynı tarihli *Hürriyet* gazetesinde de mevcuttur¹¹⁶.

Yine *Barış* gazetesinin bildirdiğine göre daha önce ele alınmamış olan Kıta Sahaneliği konusunda, sağlanan anlaşma ile Karadeniz’de iki ülkenin de girinti ve çıkıntıları dikkate alınarak bir hat çizilmiş, böylece Karadeniz deniz altındaki zenginlikleriyle iki ülke arasında eşit şekilde bölüşülmüştür¹¹⁷.

Kıbrıs konusunda Siyasi Belge’nin içeriğini değerlendiren Başbakan Ecevit, “Sovyetler Birliği’nin soruna iki toplum arasındaki görüşmeler yoluyla bir çözüm bulunabileceği görüşünü paylaştığını, bunun da büyük bir değişiklik olduğunu” ifade etmiştir¹¹⁸. Sovyetler Birliği Yüksek Şurası Prezidyum Başkanı Leonid Brejnev de Siyasi Belge ile ilgili yaptığı açıklamada belgenin “Lenin ve Atatürk tarafından çizilmiş olan ilişkilerin geliştirilmesi yolunda önemli bir aşama” olduğunu söylemiştir. Brejnev, Avrupa barışına en gerçekçi katkıyı Ecevit’in Moskova ziyaretinin oluşturduğunu da vurgulamıştır¹¹⁹.

Görüşmelerde ayrıca Kültür Protokolü de imzalanmıştır. Ecevit bu belgeyle ilgili olarak “iki ülke arasındaki güven ortamını pekiştirecek belge” nitelmesini kullanmıştır¹²⁰.

İmzalanan Siyasi Belge ile ilgili Türk solunda yorumlar farklılık göstermektedir. Geçmişte Milli Demokratik Devrim hareketinden koparak Proleter Devrimci Aydınlik’ın önderliğini yapan Türkiye İşçi Köylü Partisi (TİKP) Genel Başkanı Doğu Perinçek, Siyasi Belge’yi şiddetle eleştirerek “teslimiyet anlaşması” olarak nitelendirmiştir. Perinçek “Türkiye’yi iki süper devlete, özellikle Sovyetler Birliği’ne karşı mücadeleye davet ediyoruz” demiştir¹²¹.

Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Behice Boran ise Siyasal Belge’nin “yumuşama sürecinde atılmış önemli bir adım olduğunu” belirtmiştir. TİP Genel Başkanı, Siyasal Belge’de yazılanların kâğıt üzerinde kalmamasının Türkiye’nin çıkarlarının gereği olduğunu vurgulamıştır¹²².

114 “Ecevit, ‘Karadeniz’de Kıta Sahaneliği Sorunu Çözümlendi”, *Barış (Ulus)*, 24 Haziran 1978.

115 “Sovyetler Türkiye’de Nükleer Santraller Kuracak”, *Dünya*, 26 Haziran 1978.

116 “Rusya Nükleer Santral Kuracak”, *Hürriyet*, 26 Haziran 1978.

117 *Barış (Ulus)*, 24 Haziran 1978.

118 “Siyasi Belge İmzalandı”, *Tercüman*, 24 Haziran 1978.

119 “Brejnev: ‘Avrupa Barışına En Gerçekçi Katkıyı Ecevit’in Moskova Ziyareti Oluşturdu’”, *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1978.

120 *Barış (Ulus)*, 24 Haziran 1978.

121 “TİKP: ‘Siyasal Belge Bir Teslimiyet Anlaşmasıdır’”, *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1978.

122 “Boran: ‘Siyasal Belge Detant İçin Olumlu’”, *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1978.

Görüşmelerin bitimini takiben 25 Haziran gününde, taraflar arasında Ortak Bildiri imzalanmıştır. Bildiri iki ülke Dışişleri Bakanları Gündüz Ökçün ve A. Gromiko tarafından imzalanmıştır. *Günaydın* gazetesi bildirinin en önemli bölümü olarak Kıbrıs sorunuyla ilgili kısmı öne çıkarmıştır. Bildirinin Kıbrıs'la ilgili bölümünde toplumlararası görüşmeler yoluyla çözüm ilkesi kabul edilirken, iki ayrı topluluğun meşru haklarının sağlanması gereği açıkça belirtilmiştir. Bu da Sovyetler Birliği'nin Türk görüşünü benimsemesi şeklinde yorumlanmıştır¹²³. Zira Sovyetler Birliği sorunun "kendisinin de katılacağı genişletilmiş uluslararası konferans" yoluyla çözümlenmesini talep etmekteydi. SSCB'nin toplumlararası görüşmelerin başlatılması prensibini kabul etmesi Türkiye açısından olumlu bir gelişme olmuştur. SSCB'nin attığı bu adımın, ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunun kaldırılması hususunda etkili olabileceği yorumları yapılmıştır. Nitekim ABD Kongresi'nde silah ambargosunun kaldırılmasına yönelik süreç tekrar aktif hale getirilerek, ambargonun kaldırılmasına ilişkin oylamanın 10 Temmuz 1978 tarihinden sonra yapılması kararı verilmiştir¹²⁴.

Ortak Bildiri'de ayrıca görüşmeler sonunda varılan anlaşmalara, Siyasi Belge, Karadeniz Kıta Sahaneliği Anlaşması, Kültür Protokolü ve ticari-ekonomik alanlarda işbirliğini öngören anlaşmaya geniş yer verilmiştir. Bütün bunların Türk-Sovyet ilişkilerini geliştireceği belirtilmiştir¹²⁵.

Başbakan Ecevit, yurda döndükten sonra Sovyetler Birliği gezisi ile ilgili olarak basın mensuplarına açıklamalarda bulunmuştur. Siyasal Belge'nin "iki ülke arasındaki güven ortamının bir kanıtı olduğunu ve karşılıklı güvene dayalı ilişkilerin daha etkin şekilde gelişmesini sağlayacak nitelikte olduğunu" söyleyen Ecevit'in, memnuniyetini dile getirdiği konuşmasında öne çıkan satırlar şöyledir¹²⁶:

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne yapmış olduğum ziyaretten başarı ve olumlu sonuçlarla dönebilmiş olmanın mutluluğu içindeyim. SSCB'nin değerli yöneticileri heyetimize büyük yakınlık gösterdiler ve ülkelerimiz arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin karşılıklı güven ortamının ne kadar gelişmiş olduğu ve daha da ne kadar gelişmeye elverişli olduğu bu gezi ve temaslar vesilesiyle kanıtlanmış oldu.

Türk basınında geniş yer bulan ve ilgiyle izlenen Başbakan Ecevit'in SSCB'yi ziyaretiyle ilgili yaklaşımlar farklıdır. *Milliyet* gazetesi, ziyareti izlemeye giden basın mensupları arasında yer alan Abdi İpekçi'nin "Siyasal Belgeden Kaygı Duyanlar Rahat Olabilir" başlıklı haberine yer vererek, Ecevit'in ziyaretini ve imzalanan Siyasi Belge'yi destekleyen bir tutum sergilemiştir. İpekçi söz konusu yazısında belgenin hukuki bir bağlayıcılığı olmadığına değinerek, "dengeli, barışçı bir iyi niyet bildirisi" olduğunu belirtmiştir. Ancak bu bildirinin öncekilerden

123 "Ortak Bildiri: Kıbrıs Sorunu, Toplumlar Arasında Süratle Çözümlemelidir", *Milliyet*, 26 Haziran 1978.

124 "Kongredeki Ambargo Oylamasının Temmuz Ortasına Ertelenmesi Kesinleşti", *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1978.

125 *Milliyet*, 26 Haziran 1978.

126 "Ecevit Döndü", *Akşam*, 26 Haziran 1978.

farklı olacağı yorumunu yapan İpekçi, Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni bir aşamanın başladığını öne sürmüştür. Ecevit'in SSCB gezisinin Türkiye'nin Batı'dan kopacağı veya Batı'ya şantaj yapacağı kuşkularını ortadan kaldırdığını ifade eden yazar, gezinin olumlu sonuçlar doğuracağını belirtmiştir¹²⁷.

Diğer yandan görüşmeleri yürüten teknisyenlerin özellikle ticari ve iktisadi konularda zorluk çıkardığı bilgisini veren İpekçi, Kosigin'in Ecevit'e "ne isterseniz veriyoruz, ne verirsiniz alırız" demesine rağmen, teknisyenlerin sadece buğday veya volfram karşılığında petrol verebileceklerini bildiriye koymaya çalıştıklarını belirtmiştir. Öte yandan Sovyet teknisyenler, Türkiye'ye petrol verileceği hususunun Ortak Bildiri'ye açıkça konulmasına itiraz etmişlerdir. İpekçi bu durumun kuşku yarattığına, üst düzeyde yapılan konuşmaların içtenliğine gölge düşürdüğüne dikkati çekmiştir¹²⁸.

Abdi İpekçi "Güven Vererek Sağlanan Denge" başlıklı bir başka yazısında, Ecevit'in Batı'da olduğu gibi Moskova'da da tam bir güven sağladığını, mavi boncuk dağıtmadan, nabza göre şerbet vermeden açıkça bildirdiğini belirtmiştir. İpekçi bu sayede Karadeniz Kıta Sahaneliği, Kıbrıs, ticari ve iktisadi anlaşma gibi önemli konularda Ecevit'in istediklerini alabildiğini vurgulamıştır¹²⁹.

Milliyetçi Cephe Hükümetleri döneminde "dış politikada hareketsizlik" yaşandığını, hatta "bir dış politikaya sahip olunmadığını" öne süren Barış gazetesi yazarı Ahmet Şükrü Esmer, Bülent Ecevit'in SSCB gezisinin çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Ecevit'in ziyareti ile Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni bir aşamanın başladığını söyleyen Esmer, bu yolda ilerlemenin de bir sınırı olması gerektiğine dikkati çekmiştir. Zira bir tarafa aşırı bağlılığın acı deneyini (ABD ile ilişkiler ve silah ambargosu kastediliyor) yaşayan Türkiye'nin bundan böyle "denge politikası izleyeceğini, şahsiyetli ve haysiyetli dış politikayı gerçekleştireceğini" vurgulamıştır¹³⁰.

Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi, Ecevit'in gezisinin bazı çevrelerde yarattığı kuşkuya değinerek "Ecevit bir saldırmazlık paktı imzalayıp NATO'ya sırt mı çevirecekti? Yoksa kuzey komşumuzdan silah yardımı isteyerek Amerika'ya şantaj mı yapacaktı? Bu akıl dışı varsayımlar kimi kafaları bayağı kuşkulandırıyor" şeklinde yazmıştır. Yazısının sonunda ekonomik ilişkilerle ilgili yapılan anlaşmaya değinen Nadi, Kosigin'in "ne satarsanız alırız" demesine karşılık, "acaba satacak çok şeyimiz var mı?" diye sormuş, "endüstrisini kuramamış, tarımda çağdaş teknolojiye ulaşamamış, üstelik büyük bir nüfus patlamasının sancılarını çeken bir ülke olarak durumumuz oldukça güçtür" tespitinde bulunmuştur¹³¹.

127 Abdi İpekçi, "Siyasal Belgeden Kaygı Duyanlar Rahat Olabilir", *Milliyet*, 24 Haziran 1978.

128 İpekçi, "Doruktaki Sıcak Hava, Alt Düzeye Aynen Yansımayınca...", *Milliyet*, 25 Haziran 1978.

129 İpekçi, "Güven Vererek Sağlanan Denge", *Milliyet*, 26 Haziran 1978.

130 Ahmet Şükrü Esmer, "Ecevit'in Üçüncü Gezisi", *Barış (Ulus)*, 30 Haziran 1978.

131 Nadir Nadi, "İyi Niyet Belgeleri", *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1978.

Ecevit'in gezisini değerlendiren *Hürriyet* gazetesi yazarı Oktay Ekşi, "kim sanıyorsa ki Ecevit Moskova'yı fethetti, bu koskocaman bir yanıltır. Ama kim sanıyorsa ki Türk Heyeti Moskova'da soğuk bir hava ile karşılandığı halde, Türk kamuoyuna her şey tozpembe gösterilmeye çalışılmaktadır, bu daha büyük bir yanıltır olur" şeklinde tespitte bulunmuştur. Ekşi, Siyasi Belge'yle ilgili olarak, belgenin "birbirine karşı iyi davranacağına iki yıl önce de söz veren iki ülkenin aynı vaatleri tekrarlamasından başka önem taşımıyor" görüşünü dile getirmiştir. Yazar, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ekonomik ilişkilerde sağlanan işbirliğinin çok önemli olduğunu ve buna karşı olmak için bir neden olmadığını öne sürmüştür¹³².

Tercüman gazetesi Ecevit'in gezisini tamamen farklı bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Ahmet Kabaklı tarafından kaleme alınan yazıdaki şu ifade çarpıcı farkı ortaya koymaktadır: "Ecevit bugün, Türkiyemizin en az üç asırlık düşmanı Sovyet Rusya'ya 'Dostluk ve İşbirliği Paketi' imzalamaya gidiyor. Gittiği yer, 1921'de Atatürk'le imzaladığı 'saldırmazlık' ve hatta 'ebedi kardeşlik!' paktını 1946'da yırtıp çöpe atmış olan kızıl çarların başkentidir". Kabaklı yazısında, Sovyetler Birliği'nin tek amacının Türkiye topraklarını çiğneyerek Akdeniz, Orta Doğu ve Afrika'ya fiilen inmek ve dünya hâkimiyeti peşinde koşmak olduğunu öne sürmüştür¹³³.

Aynı gazeteden bir başka isim, Başbakan Eski Yardımcısı Kemal Satır, Moskova yönetimini eleştirdiği yazısında, TKP Radyosu ve Bizim Radyo sayesinde Sovyetler Birliği'nin direktif vermeye devam ettiğine işaret ederek, "komşumuz Ruslar kendi ülkelerinden aleyhimize yapılan bütün tahriklerden habersiz olduklarını pervasızca söylemeye devam etmektedir" şeklindeki görüşlerini aktarmıştır. Satır, devleti idare edenlere düşen görevin "caka satmak değil", dengeleri gözeterek ülkeyi barış içinde kalkındırmak, güçlendirmek olduğunu belirtmiştir¹³⁴.

Yine *Tercüman* gazetesi yazarlarından ve Ecevit'in gezisine eşlik eden isimlerden Nazlı Ilıcak da Sovyetler Birliği ile ilişkilere eleştirel yaklaşan isimler arasındadır. Ilıcak, Türk-Sovyet ilişkilerinin Türkiye açısından ekonomik, Sovyetler Birliği açısından ise siyasi yönüyle önemli olduğunu belirterek, geniş perspektif içinde değerlendirildiğinde Ecevit'in temaslarının büyük bir yenilik getirmediğini öne sürmüştür. Nazlı Ilıcak, Sovyetler Birliği'nin iyi niyetini ve Siyasi Belge'de yer alan içişlerine karışmama prensibini, merkezi Doğu Almanya'da bulunan Bizim Radyo'nun yayımları ile bağdaştıramamaktadır¹³⁵.

Türkiye'nin jeopolitik durumunun "uyanık davranma mecburiyeti" gerektirdiğini vurgulayan Ilıcak, Sovyetler Birliği'ne doğru atılan her adımın, Başbakanca sarf edilen her sözün ölçülü olması gerektiğini ifade etmiştir. Kültür Protokolü çerçevesinde öğrenci değişiminin yapılması "tehlikeli

132 Oktay Ekşi, "Gezinin Bilançosu", *Hürriyet*, 23 Haziran 1978.

133 Ahmet Kabaklı, "Moskova Yolunda", *Tercüman*, 21 Haziran 1978.

134 Kemal Satır, "Tehlike Var mı?" *Tercüman*, 24 Haziran 1978.

135 Nazlı Ilıcak, "Türk-Sovyet İlişkileri", *Tercüman*, 25 Haziran 1978.

sapmalar” olarak nitelendirmektedir. Bu ülke tarafından yürütülen komünist propagandaya ve Bizim Radyo yayınlarına dikkati çeken Ilıcak, bu konuda görüşmelerde Başbakan Ecevit’in hiçbir uyarıda bulunmamasını eleştirmiştir. Sovyetler Birliği’nin *Bizim Radyo* ve çeşitli gazete-dergiler vasıtasıyla ABD ve Batı düşmanlığını körüklemeye çalıştığını iddia eden Ilıcak, “NATO’ya, CENTO’ya hayır, Ortak Pazar’dan çıkalım” propagandalarıyla Türkiye’yi yalnızlaştırmaya çalıştığını belirtmiştir¹³⁶.

Öte yandan *Günaydın* gazetesi itidalli değerlendirmeleriyle öne çıkmıştır. Hüsamettin Çelebi, Ecevit’in gezisini bir kısım aşırı sol gibi bayram nedeni saymanın nasıl bir anlamı yoksa sağ partiler ve aşırı solun Pekin yanlıları gibi felaket başlangıcı olarak söz etmenin de bir anlamı olmadığını ifade etmiştir. Özellikle 1964’te Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in ziyaretiyle Türk-Sovyet ilişkilerinde başlayan yeni dönemin çeşitli üst düzey ziyaretlerle sürdüğünü hatırlatan Çelebi, bu gezi ve görüşmelerin Türkiye’yi komünist yapmadığını, Ecevit’in gezisi dolayısıyla sevinmeye de dövünmeye de gerek olmadığını vurgulamıştır¹³⁷.

Milli Görüş çizgisinin temsilcisi olan *Milli Gazete* ise Ecevit’in SSCB ziyaretini yeren değerlendirmeleriyle dikkati çekmektedir. Ecevit hükümetiyle birlikte Batılı güçlerin Türk ekonomisi ve siyaseti üzerinde yeniden söz sahibi olmaya başladıklarını öne süren gazete, Türkiye ekonomisinin geleceğinin IMF’ye emanet edildiğini belirtmiştir. Bundan daha vahimi olarak harp sanayinin kurulmasında ABD’li uzmanlar heyetinin görevlendirilmesini işaret eden *Milli Gazete*, “*ha Demirel kafası, ha Ecevit kafası, şimdilik değişen bir şey yoktur*” saptamasında bulunmuştur. Dolayısıyla Ecevit’in Sovyetler Birliği gezisine bu açıdan bakıldığında, “*ciddi bir sonuç beklemeye gerek yoktur*”.

Milli Gazete bundan sonra olacakların belli olduğunu ifade ederek, ABD ve SSCB’nin Türkiye üzerinde çift yönlü bir denetleme politikası gütmeyi amaçladıklarını vurgulamıştır. Hem NATO üyesi olarak kalıp hem de SSCB ile siyasi belge imzalamanın “*açık bir çelişki*” olduğuna değinen gazete, bu çelişkinin tek bir telif yolunun olabileceğini belirtmiştir. Bu yol, ABD ile SSCB’nin Türkiye’yi kendi nüfuz sahalarına almak konusunda bir uzlaşmaya varmış olduklarıdır. Böylece ekonominin tamamen dışa bağımlı hale gelerek dış borcun artacağını öne süren gazete, Ecevit’in şu ana kadarki dış gezilerinden başka bir anlam çıkarmanın güç olduğu görüşünü savunmuştur¹³⁸.

Başbakan Bülent Ecevit’in 21-25 Haziran 1978 tarihleri arasında gerçekleştirdiği SSCB ziyareti ve burada imzalanan belgeler iki ülke tarafından da önemli addedilmiştir. Basında ise farklı değerlendirmeler yapılmakla birlikte Ecevit’in ziyareti, bu beş gün boyunca gündemin en önemli başlıklarından biri olmuştur.

136 Ilıcak, “Yumuşama”, *Tercüman*, 26 Haziran 1978.

137 Hüsamettin Çelebi, “Bir Geziyle Komünist Olmayız”, *Günaydın*, 23 Haziran 1978.

138 TANK Behlül, “İki Seyahatin Düşündürdükleri”, *Milli Gazete*, 22 Haziran 1978.

Ecevit'in SSCB ziyareti, 12 Eylül 1980 darbesine kadarki süreçte iki ülke arasında basına yansıyan son üst düzey temastır. 1980 darbesine kadar geçen yaklaşık iki yıllık süre, Türkiye açısından partiler arasındaki mücadelenin silahlı çatışmalara dönüştüğü ve ekonominin son derece bozulduğu bir dönem olmuştur. Bunun yanı sıra 14 Ekim 1979 tarihinde yapılan parlamento seçimleri iktidar değişikliği ile sonuçlanmıştır. Seçim sonuçları gereğince Bülent Ecevit başbakanlığı kaybetmiş, yeni hükümeti Süleyman Demirel kurmuştur. Öte yandan 1979 yılı sonunda SSCB'nin Afganistan'a asker göndermesiyle başlayan Sovyet müdahalesi, Türkiye'de kuzeydeki büyük komşunun Yakın ve Orta Doğu'da daha da etkin bir dış politika izlediği şeklinde yorumlanmış ve bu durum hoş karşılanmamıştır.

Sonuç

Türk-Sovyet ilişkilerinin tarihi inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Aynı zamanda coğrafi olarak da komşu olan iki devletin ilişkileri, geçmişte birtakım nedenlerle olumsuz yönde seyretmiştir ancak Cumhuriyet dönemi Türk-Sovyet ilişkilerinde dostluk ve iyi komşuluk temelleri de atılmıştır. Bu dostane iyi komşuluk ilişkilerinin mimarı kuşkusuz Atatürk ve Lenin'dir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Çarlık Rusyası'nın yıkılmasından sonra Sovyet Rusya'nın bağımsızlık mücadelesi veren milletlere saygı duyduğunu ve destek vereceğini açıklaması ve bu bağlamda Milli Mücadele'ye maddi ve manevi destek vermesi, Türk-Sovyet ilişkilerinde dostluk temellerinin atılmasını sağlamıştır. 1920'li yıllarda Türkiye'ye mali ve teknolojik destek sağlayan yegâne devlet SSCB olmuştur.

Türkiye 1960-1980 döneminde, ağırlıklı olarak sağ parti iktidarları tarafından yönetilmesine rağmen, çok yönlü dış politika stratejisi izleyerek Batıya bağımlılığını azaltmış ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini "işbirliği" düzeyine kadar taşımıştır. Böylece bir taraftan Atatürk'ün en başından beri kurmaya çalıştığı dostane iyi komşuluk ilişkileri sürdürülürken, diğer taraftan da Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin devlet yapıları iki ayrı sistem şeklinde muhafaza edilmiştir. Bu noktada kuşkusuz Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin siyasal sisteminden etkilenmesi veya kendisini baskı altında hissetmesi söz konusu değildir. Tek yönlü olan bu sorun, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden tehdit algılaması ile ilgilidir. Sovyetler Birliği'nin komünizmi yaymaya çalıştığı ve Türkiye'yi de bu sisteme dâhil etmek istediği yönündeki kuşku, Türk siyasetinde her daim canlılığını korumuştur.

1965-1980 döneminde Türkiye'de ağırlıklı olarak sağ parti hükümetleri görevde olmasına rağmen, Türk-Sovyet ticari ilişkileri hızlı gelişme göstermiştir. Bu bağlamda 22 Mart 1965 tarihinde yapılan 44 milyon dolarlık ticaret anlaşması,

o döneme kadar iki devlet arasında imzalanan ticaret anlaşmaları arasında en yüksek meblağdır. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye sağladığı ekonomik yardımlar, başta İskenderun Demir-Çelik Fabrikası ve Seydişehir Alüminyum Fabrikası olmak üzere çeşitli fabrikaların kurulmasında öncü olmuştur.

1970'lerde Türkiye ekonomisi bunalımlı bir dönemden geçerken Sovyetler Birliği ile ticari ilişkiler sürmüştür. Öte yandan 1978 yılı ikili ilişkilerde iktisadi işbirliğinin öne çıktığı bir yıldır. Türkiye SSCB'ye ihraç edilecek mallarda yüzde 45,7 oranında artış hacmi sağlamış, SSCB'ye 150 milyon 345 bin dolarlık mal ihraç edilmesi konusunda mutabık kalınmıştır. Yapılan ticaret protokolü çerçevesinde 1978 yılı boyunca Sovyetler Birliği'nden 138 milyon 445 bin dolarlık ithalat, 150 milyon 345 bin dolarlık ihracat olmak üzere toplam 288 milyon 790 bin dolarlık mübadele hacmi öngörülmüştür.

Bu bağlamda, 1965-1980 yılları arasında Türk-Sovyet ilişkileri iç politikadaki çeşitli gelişmeler dolayısıyla zaman zaman gerileme izlenimi verse de, siyasi-ekonomik ilişkiler iyi komşuluk ve dostluk temelinde sürdürülmüştür. İlişkileri yakınlaştıran etken siyasettir. Bu yakınlaşmanın en önemli aracı ise Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yaptığı iktisadi yardımlar olmuştur. Bu yardımlar sayesinde Türkiye'de pek çok tesis açılmış ve bu tesisler Türkiye'nin sanayileşmesine önemli katkıda bulunmuştur. Kaldı ki Türkiye söz konusu dönemde Batı bloğundan böyle bir destek alamamıştır.

Öte yandan Türk basınının Sovyetler Birliği ile ilişkileri algılayış biçimini, incelenen gazete haberleri ve köşe yazılarındaki kavramların niteliklerini analiz ederek ortaya koymak mümkündür. Bu makalede incelenen gazete haberleri ve köşe yazılarında en çok kullanılan olumlu ve olumsuz kavramlar analiz edildiğinde ortaya çıkan sonuç, 1965-1980 dönemi Türk-Sovyet ilişkilerine ışık tutmaktadır. Ortaya çıkan sonuç Tablo 1 ve Tablo 2'de gösterilmektedir:

Tablo 1:

İncelenen Gazete Haberlerinde En Çok Kullanılan Olumlu ve Olumsuz Kavramlar

OLUMLU	OLUMSUZ
İyi komşuluk	Kuzeydeki büyük komşu
İyi münasebetler	Komünizm
Dostluk	Komünist
Atatürk ve Lenin	
Dostane ilişkiler	
Dostluk ve işbirliği	
Dostane ilişkiler ve işbirliği	
Ekonomik işbirliği	

Tablo 2:*İncelenen Gazetelerin Köşe Yazılarında En Çok Kullanılan Olumlu ve Olumsuz Kavramlar*

OLUMLU	OLUMSUZ
İyi komşuluk	Komünizm
Türk-Sovyet münasebetleri	Komünist
Dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri	Kuzey komşumuz
Ekonomik işbirliği	

Basında yer alan haberlerde kullanım sıklığına göre en olumsuz kavram Sovyetler Birliği'ni niteleyen "kuzeydeki büyük komşu" kavramıdır. "Komünizm" ve "komünist" kavramları onu izlemektedir. Olumlu kavramlar arasında ise "iyi komşuluk" ve "iyi münasebetler" in kullanım sıklığı başta gelmektedir. Diğer yandan özellikle Sovyet devlet adamlarının demeçlerine değinen haberlerde Atatürk ve Lenin'in isimlerinin birlikte anıldığı dikkati çekmektedir. Sovyet devlet adamları, Türk-Sovyet ilişkilerinin temeli olan iyi komşuluk ve dostluğun mimarı olarak kabul ettikleri Atatürk ve Lenin'e her fırsatta atıfta bulunmaktadır.

Basında yer alan köşe yazılarındaki olumsuz kavramların kullanım sıklığı sırasıyla "komünizm", "komünist" ve "kuzey komşumuz" şeklindedir. Olumlu kavramlar arasında ise "iyi komşuluk" ve "Türk-Sovyet münasebetleri" ilk iki sırada yer almaktadır. Dolayısıyla Türk basını Sovyetler Birliği ile ilişkileri iyi komşuluk, iyi münasebetler ve dostluk kavramlarını öne çıkararak yorumlarken, olumsuz imge olarak kuzeydeki büyük komşu ve komünizm kavramlarını öne çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

Akşam,
Cumhuriyet,
Dünya,
Günaydın,
Hürriyet,
Milli Gazete
Milliyet,
Tercüman,
Ulus,
Vatan,
Yeni Asır,
Yeni Tanin.

II. Kitaplar

GROMIKO, Andrey, *Anılarım*, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2008.
KISSENGER, Henry, *Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Bsk., İstanbul, 2002.
ORAN, Baskın, Ed., *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.1, 6. Bsk., İletişim, İstanbul, 2002.
QASIMLI Musa, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013.
SANDER Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 6. Bsk., 1998.
SÖNMEZOĞLU Faruk, *ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)*, Der Yayınları, İstanbul, 1995.

TELLAL Erel, *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi: 10, Ankara, 2000.

Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 2000.

III. Makaleler

AKALIN Güneri, "A.B.D. ve S.S.C.B. Ekonomik Yardımlarının Karşılaştırmalı Özellikleri", *AÜ SBF Dergisi*, C.21, S.1, 1966.

BİLGE A. Suat, "Dış Yardımlar", *AÜ SBF Dergisi*, C.20, S.2, 1965.

TELLAL Erel, "Sovyet Dış Politikası ve Gromiko", *AÜ SBF Dergisi*, C.62, S.3, 2007.